

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

*«Νόημα – Χρήση της γλώσσας και ανθρώπινη
Φύση»*

Επιμέλεια: Στεργιαννάκου Ευγενία
Αρ. Μητρώου: 411/2006099

Επιβλέπων: Θεόδωρος Αγγής
Μόνιμος Λέκτορας

Συμβουλευτική Επιτροπή:

1. Κωνσταντίνος Ρωμανός
Αναπληρωτής Καθηγητής
2. Αθανάσιος Μιχάλης
Λέκτορας

Ρόδος, Ιούνιος 2010

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην προσπάθειά μου για την εκπόνηση της πτυχιακής μου εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά αυτούς που στάθηκαν δίπλα μου και με στήριξαν επιστημονικά και ηθικά.

Αρχικά θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου, στον επιβλέποντα κ. Θεόδωρο Αγγή, μόνιμο Λέκτορα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Αιγαίου, για την επιλογή του θέματος, τις επιστημονικές του υποδείξεις για την περάτωση της παρούσας πτυχιακής εργασίας, την εν γένει ηθική και επιστημονική στήριξη του προς το πρόσωπό μου και την άψογη συνεργασία μας στο σχεδιασμό και την υλοποίηση αυτής της επιστημονικής μελέτης.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους κκ. Κωνσταντίνο Ρωμανό, αναπληρωτή καθηγητή και Αθανάσιο Μιχάλη, λέκτορα που δέχτηκαν να μπουν στην τριμελή συμβουλευτική επιτροπή.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους πολύ καλούς μου φίλους Δημήτρη Κουσκούκη και Δημοσθένη Κουσκούκη που μου διευκρίνισαν ορισμένα σημεία της ξένης βιβλιογραφίας σχετικά με τη μετακωδικοποίηση, καθώς επίσης και την οικογένειά μου, η οποία μου συμπαραστάθηκε και με ενίσχυε διαρκώς ηθικά.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	σ. 2
Περιεχόμενα	σ. 3
Εισαγωγή	σ. 5
Κεφάλαιο 1	
Πώς η σημασία των γραμματικών χρόνων αποκαλύπτει κάτι για την ανθρώπινη αντίληψη του χρόνου	σ. 6
1.1 Η έννοια του χώρου και του χρόνου μέσα στη ζωή και πως διατυπώνεται γλωσσικά.	σ. 7
1.2 Η έκφραση του χρόνου μέσα από τη Γραμματική της γλώσσας	σ. 8
1.3. Η σχέση του χρόνου και του χώρου μέσα από τους ρηματικούς τύπους	σ. 13
Κεφάλαιο 2	
Πώς η σημασία των ρημάτων αποκαλύπτει κάτι για την ανθρώπινη αντίληψη της σχέσης αιτίου – αιτιατού	σ. 22
2.1. Η έννοια της αιτιότητας	σ. 23
2.2. Η έννοια της αιτιότητας γλωσσολογικά	σ. 27
Κεφάλαιο 3	
Πώς οι βωμολοχίες και οι λέξεις ταμπού αποκαλύπτουν κάτι για τα ανθρώπινα συναισθήματα	σ. 31
3.1 Περί ελευθερίας στη χρήση του άσεμνου λόγου από τα μέλη μιας κοινωνίας	σ. 34

3.2 Η μεταβολή της σημασίας των άσεμων λέξεων μέσα στο χρόνο	σ. 36
3.3 Ο άσεμος λόγος ως σημασιολογικό μέσο	σ. 39
Κεφάλαιο 4	
Πώς τα υπονοούμενα και ο υπαινικτικός λόγος αποκαλύπτουν κάτι για τις ανθρώπινες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις	σ. 42
4.1 Η πλάγια ομιλία	σ. 43
4.2 Η θεωρία της γλωσσικής ευγένειας	σ. 46
Παράρτημα.....	σ. 50
Βιβλιογραφία	σ. 58

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πτυχιακή μου εργασία ανήκει ως προς τη θεματολογία της στην Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία και παίρνει στοιχεία από τους ειδικούς κλάδους της όπως ο «Παιδαγωγικός», η «Συντήρηση της γλώσσας», η «Μαζική Επικοινωνία» και ακόμη ειδικότερα η «Μετακωδικοποίηση». Σε διεπιστημονική βάση έχει άμεση σχέση με την Ψυχογλωσσολογία και τη Φιλοσοφία της γλώσσας.

Αφορμή για την εκπόνηση της παρούσας πτυχιακής εργασίας με τίτλο « Νόημα – Χρήση της γλώσσας και ανθρώπινη φύση» μου έδωσαν οι παρακάτω εργασίες: Aggis, Th., (1994), Αγγής, Θ., (1997), Αγγής, Θ., (2002), Αγγής, Θ., (2009), Κοπιδάκης, Μ. Ζ. , (⁴ 2006), Lyons, J., (⁹ 2002), Lesky, A., (1964), Naess, A., (1975) και F. De Saussure, (1979).

Θεώρησα σκόπιμο, αφού στις βιβλιογραφικές παραπομπές των συγγραφέων, στους οποίους αναφέρομαι, δε γίνεται αναφορά, ειδικά στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας μου, σε αρχαίους συγγραφείς, να παραθέσω σε παράρτημα, αυτούσια την εργασία του Κοπιδάκη, Μ. Ζ. (⁴ 2006), «Αισχρολογία».

Επίσης στο παράρτημα δίνω την εξής βιβλιογραφική παραπομπή που οφείλεται σε δική μου έρευνα, με αποσπάσματα από τις αντίστοιχες σελίδες (Lesky, A., 1964 , σελίδες 174, 342)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

**Πως η σημασία των γραμματικών χρόνων
αποκαλύπτει κάτι
για την ανθρώπινη αντίληψη του χρόνου**

«Μη σπαταλάτε το χρόνο, γιατί απ' αυτό το υλικό είναι φτιαγμένη η ζωή»,
είπε ο Μπένζαμιν Φράνκλιν.

1.1 Η έννοια του χώρου και του χρόνου μέσα στη ζωή και πως διατυπώνεται γλωσσικά.

Η συνείδησή μας μπορεί και ξεδιπλώνεται μέσα στο χρόνο πολύ περισσότερο απ' ό,τι μέσα στο χώρο. Έτσι, σε φαντασιακό επίπεδο, μπορεί κάποιος να σκεφτεί τον εαυτό του έξω από τα πλαίσια του χώρου αν φανταστεί, παραδείγματος χάριν, ότι βρίσκεται σε μία κατάσταση παραλυσίας ή έλλειψης όρασης· θα ήταν όμως αδύνατο να καταργήσει το χρόνο από τη σκέψη του αφού ακόμη και αν προσπαθήσει να «ακινητοποιήσει» αυτήν σ' ένα γεγονός, η ενέργεια καταλήγει άσκοπη, εφόσον εξακολουθεί να λειτουργεί ο νους του και το αντιληπτικό πεδίο του τοποθετείται διαρκώς σε νέα συμβάντα. Η ύλη εκτείνεται στο χώρο· η συνείδηση όμως υπάρχει στο χρόνο με την ίδια βεβαιότητα που κινείται από το «σκέφτομαι» στο «υπάρχω».¹

Αν μπορούσαμε να συναντήσουμε κάποιον που να υποστηρίζει ότι ανήκει σ' έναν κόσμο, ο οποίος στερείται αντιλήψεως χρόνου, τότε θα δεχόμασταν ότι αυτό το άτομο θα αδυνατούσε να συλλάβει τη φυσική ροή εξέλιξης της ανθρώπινης ζωής μέσα από το φάσμα της γέννησης, της ανάπτυξης, του γήρατος και καταληκτικά του θανάτου· δεν θα ήταν παράξενο να αντιλαμβάνεται αυτή τη διαδικασία για την ανθρώπινη ζωή αντίστροφα, θέτοντας δηλαδή ως αρχή ζωής ένα νεκρό σώμα που ζει και μεγαλώνει «αλλάζοντας» από γέρος σε ολοένα και νεότερος άνθρωπος για να καταλήξει έμβρυο στην κοιλιά της μητέρας του. Αυτό το παράδοξο, φυσικά, δεν μπορεί να ευσταθεί. Οι άνθρωποι σε όλες τις κοινωνίες του κόσμου βάζουν σε μία σειρά τα γεγονότα στις αυτοβιογραφίες, τις γενεαλογίες, τις ιστορίες και τους μύθους τους, για πράγματα όπως η δημιουργία του Σύμπαντος ή η καταγωγή των προγόνων τους.²

Στις λέξεις και στις δομές της γλώσσας των ανθρώπων καταγράφεται η έννοια του χρόνου και πολλές φορές σε αρκετές γλώσσες αυτό συντελείται με τη χρήση επιρρημάτων σχετικών με το χρόνο (χθες, πολύ καιρό πριν). Και στις μισές περίπου γλώσσες βρίσκεται ενσωματωμένη (η έννοια του χρόνου) στη γραμματική με τη μορφή του ρηματικού χρόνου.³

Ο χρόνος, όπως εκφράζεται στον γραμματικό μηχανισμό της γλώσσας, διαφέρει από το νευτώνειο χρόνο ως προς το ότι δεν μετρείται

---

¹ Pinker, 2007

² Brown, 1991 · Malotki, 1983

³ Bybee, Perkins and Pagliuca, 1994 · Bybee, 1985 · Comrie, 1985β.

σε μονάδες. Το παρόν δεν είναι μία απειροστή στιγμή· περιλαμβάνει μία ελάχιστη διάρκεια, ένα κινητό παράθυρο στη ζωή, όπου δεν συλλαμβάνουμε μόνο το ακαριαίο «τώρα», αλλά και ένα ελάχιστο μέρος του επερχόμενου μέλλοντος.⁴

Ο τρόπος με τον οποίο οι γλώσσες εκφράζουν το χρόνο σχετίζεται με τον τρόπο που βιώνουμε και θυμόμαστε το χρόνο. Η ανθρώπινη εμπειρία του χρόνου είναι υποκειμενική και φαίνεται να επιταχύνεται ή να επιβραδύνεται ανάλογα με το πόσο απαιτητικό, ευχάριστο και γεμάτο ποικιλία είναι ένα χρονικό διάστημα.⁵

Ωστόσο, ο χρόνος μπορεί να σχετίζεται με τον χώρο σε εννοιολογικό επίπεδο κατά ένα βαθύ τρόπο: στη σημασιολογία του ρηματικού χρόνου και των ρημάτων. Συντελείται μία «συμφωνία» ως προς την ερμηνεία του χρόνου, του χώρου και της ουσίας των γλωσσικών νοημάτων.

1.2 Η έκφραση του χρόνου μέσα από τη Γραμματική της γλώσσας

Μπορούμε να εντοπίσουμε το χρόνο στη γραμματική κάνοντας χρήση δύο τρόπων:

Ο πιο γνωστός είναι ο *ρηματικός χρόνος (tense)* που τον αντιλαμβανόμαστε ως εργαλείο εντοπισμού μιας κατάστασης ή ενός γεγονότος μέσα στο χρόνο. Ένα παράδειγμα μπορεί να βοηθήσει στην παγίωση αυτής της θέσης. Έτσι, γίνεται εμφανής η διαφορά ανάμεσα στις παρακάτω φράσεις:

- «Σε αγαπάει»
- «Σε αγαπούσε»
- «Θα σε αγαπήσει»

Ο άλλος χρονομετρητής λέγεται *όψη (aspect)* και μπορούμε να τον σκεφτούμε ως «σχήμα» ενός γεγονότος μέσα στο χώρο.⁶ Η ρηματική όψη εκφράζει ένα είδος πληροφορίας για το χρόνο που σχετίζεται με την οπτική γωνία ενός γεγονότος.

---

⁴ Pinker, 2007

⁵ Pinker, 2007

⁶ Pinker, 2007

Έτσι, μπορούμε να περιγράψουμε ένα γεγονός σαν να το βλέπουμε από μέσα, από την καρδιά του γεγονότος, όσο αυτό εξελίσσεται:

«Σκαρφάλωνε στο δέντρο...»

Ή σαν να το βλέπουμε από έξω, αντιμετωπίζοντας την πράξη στη συνολική της μορφή:

«Σκαρφάλωσε στο δέντρο...»

Μολαταύτα, είναι συχνό φαινόμενο στις παραδοσιακές γραμματικές ο ρηματικός χρόνος και η ρηματική όψη να αποτελούν δύο γραμματικά σχήματα που συγγέονται καθώς έχουν να κάνουν με τη χρονική εξέλιξη των πραγμάτων και εκφράζονται στο ίδιο μέρος της πρότασης, στο ρήμα ή στο βοηθητικό ρήμα. Σε ορισμένες κλίσεις, επιπλέον, αναμειγνύονται στοιχεία και από τα δύο, καθιστώντας έτσι δύσκολο το διαχωρισμό τους. Εξετάζοντάς τα όμως εννοιολογικά, παρατηρούμε ότι έχουν ριζικές διαφορές. Σε θεωρητικό επίπεδο εμφανίζονται ανεξάρτητα το ένα από το άλλο εφόσον «ένα γεγονός» που εκτυλίσσεται στο χρόνο με συγκεκριμένο τρόπο (όψη), εκτυλίσσεται άσχετα με το αν λαμβάνει χώρα χθες, σήμερα ή αύριο (ρηματικός χρόνος).⁷ Αξιοσημείωτο είναι ότι ο ρηματικός χρόνος και η όψη δρουν το καθένα στο δικό του ξεχωριστό πεδίο του χώρου και της ουσίας. Έτσι, ο ρηματικός χρόνος σημασιοδοτείται ως εντοπισμός στον χρόνο και μοιάζει με τη σημασία των όρων που δηλώνουν χώρο. Από την άλλη πλευρά, η νοηματοδότηση του όρου «όψη» αποτυπώνεται ως «σχήμα στο χρόνο και οπτική γωνία στο χρόνο»⁸ και μοιάζει με τη σημασία των λέξεων που δηλώνουν αντικείμενα και υλικά.

Παρατηρείται αναφορικά με το ρηματικό χρόνο, μία ανασφάλεια στην εφαρμογή και στη σύνταξη, η οποία προέρχεται από τους ιδιάζοντες και περίπλοκους τρόπους του συνδυασμού αυτού με τα ρήματα, τις ρηματικές όψεις και τα επιρρήματα, αλλά και την ανάμειξη αυτών καθ' εαυτών.

---

⁷ Pinker, 2007

⁸ Pinker, 2007

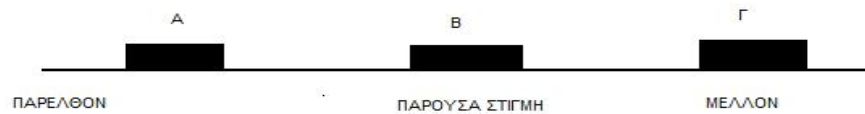
Έτσι:

Brian said that if Barbara walked home, he would walked home too.

(Ο Μπράιαν είπε ότι, αν η Μπάρμπαρα πήγαινε σπίτι περπατώντας, θα πήγαινε και ο ίδιος σπίτι περπατώντας.)

Μέσω του παραδείγματος, γίνεται εδώ απολύτως σαφής η βασική σημασία του ρηματικού χρόνου.

Ωστόσο, για να καταλάβουμε τη γλώσσα του χρόνου, το καλύτερο που μπορούμε να κάνουμε είναι η χρήση σχηματικής απεικόνισης στο χώρο. Με μία γραμμή που να κατευθύνεται από το παρελθόν στο μέλλον οριοθετώντας μέσα της και την «παρούσα στιγμή»⁹, μπορούμε να παραστήσουμε τα γεγονότα ή τις καταστάσεις πάνω στη γραμμή:

Στην αγγλική γλώσσα γίνεται εμφανής η διάκριση ανάμεσα στους τρεις βασικούς χρόνους της: τον **παρελθοντικό** που χρησιμοποιείται για την κατάσταση **A** (περιγράφει ένα γεγονός που έλαβε χώρα προγενέστερα από τη στιγμή που μιλάμε), τον **παροντικό** χρόνο που περιγράφει την κατάσταση **B** (ένα γεγονός ταυτίζεται χρονικά με τη στιγμή που μιλάμε) και το **μελλοντικό** χρόνο που αντιστοιχεί στην κατάσταση **Γ** (εδώ το γεγονός είναι μεταγενέστερο της στιγμής που μιλάμε).

Όμως για να ορίσουμε τους υπόλοιπους χρόνους της Αγγλικής, είναι αναγκαίο, πέρα από την αναφορά στο γεγονός, για το οποίο κάνουμε λόγο και τη στιγμή που κατά την οποία γίνεται ο λόγος, να εισάγουμε μία ακόμη χρονική στιγμή, αυτή του «χρόνου αναφοράς ενός

⁹ Pinker, 2007

γεγονότος που έχει ταυτοποιηθεί κατά τη συνομιλία και χρησιμεύει ως «τώρα» για τα πρόσωπα που δρουν στην αφήγηση». ¹⁰ Ενίοτε το «τώρα» για τα πρόσωπα που δρουν είναι το ίδιο με το “τώρα” των αφηγητών, υπάρχουν όμως και οι περιπτώσεις, όπου διαφέρει. Επί παραδείγματι, αν είναι Παρασκευή και αφηγούμαι μία ιστορία για κάτι που έκανε ένα πρόσωπο τη Δευτέρα, τότε η Δευτέρα αποτελεί το «τώρα» για το πρόσωπο αυτό – ο χρόνος αναφοράς, ακόμα και αν για μένα δεν είναι πλέον «τώρα».

«Δύναται να ορίσουμε το ρηματικό χρόνο θέτοντας δύο ερωτήματα:

- *Το γεγονός έλαβε χώρα πριν, μετά ή συγχρόνως με το χρόνο αναφοράς;*
- *Ο χρόνος αναφοράς έλαβε χώρα πριν, μετά ή συγχρόνως με τη στιγμή που μιλάμε;»*¹¹

Σε ορισμένες γλώσσες είναι δυνατό να διακρίνει κανείς δύο ή και περισσότερους χρόνους αναφοράς, ενώ κάποιες ξεχωρίζουν το «πριν» από το «πολύ πριν», το «μετά» από το «πολύ μετά». Σχετικά όμως με τα παραπάνω ερωτήματα, οι απαντήσεις σ’ αυτά μπορούν, σύμφωνα με τον Comrie, να συλλάβουν τη σημασία κάθε γραμματικού χρόνου σε κάθε γλώσσα με τη χρήση δύο επιπλέον κριτηρίων.¹²

«Στη γλώσσα των Αγγλικών, ο χρόνος αναφοράς είναι αναγκαίος για τους άλλους δύο βασικούς χρόνους πλην του παρελθοντικού, του παροντικού και του μελλοντικού χρόνου.

Ο υπερσυντέλικος:

She had written the letter.

(Αυτή είχε γράψει την επιστολή.)

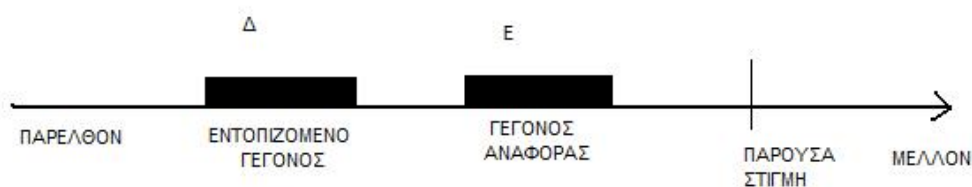
---

¹⁰ Pinker, 2007

¹¹ Pinker, 2007

¹² Comrie, 1985β · Reichenbach, 1947

...φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα να αφορά την κατάσταση E:

Δηλώνεται, ότι η συγγραφή της επιστολής (Δ) έλαβε χώρα πριν από το τώρα (Ε) στην αφήγηση, το οποίο προηγείται από τη στιγμή εκφοράς της πρότασης». ¹³

Η πράξη μπορεί να παρουσιαστεί ωστόσο με σαφήνεια, όταν προσδίδουμε ταυτότητα στα πρόσωπα που συμμετέχουν ενεργά στην πράξη:

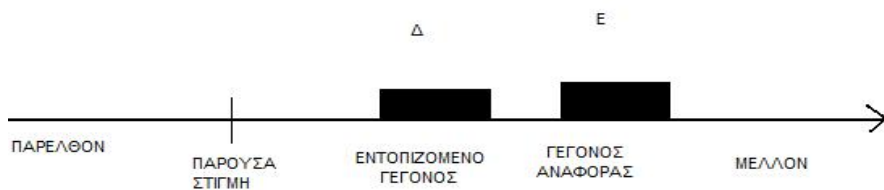
«Η Φραντζέσκα είχε ήδη γράψει τη μοιραία επιστολή (Δ: το εντοπιζόμενο γεγονός) όταν ο κόμης χτύπησε την πόρτα της (Ε: το γεγονός αναφοράς, στο παρελθόν).¹⁴

Στην περίπτωση του συντελεσμένου μέλλοντα, οι διαφοροποιήσεις εντοπίζονται μόνο στο ό,τι το γεγονός αναφοράς παρατηρείται μετά την παρούσα στιγμή:

She will have written the letter.
(Αυτή θα έχει γράψει την επιστολή.)

¹³ Pinker, 2007

¹⁴ Pinker, 2007

1.3. Η σχέση του χρόνου και του χώρου μέσα από τους ρηματικούς τύπους

Αναφέρθηκε ότι οι ρηματικοί χρόνοι (εντοπισμοί στο χρόνο) λειτουργούν όπως οι προθέσεις και άλλοι χωρικοί όροι (εντοπισμοί στο χώρο). «Ένας ρηματικός χρόνος εντοπίζει μία κατάσταση μόνο σε σχέση με κάποιο σημείο αναφοράς (τη στιγμή της ομιλίας ή ένα γεγονός αναφοράς) και όχι σε σταθερές συντεταγμένες όπως είναι το ρολόι ή το ημερολόγιο.»¹⁵ Ενδιαφέρεται για την κατεύθυνση (πριν ή μετά), αλλά αγνοεί την απόλυτη απόσταση (ημέρες, ώρες, δευτερόλεπτα).

Ωστόσο, ο χρόνος δεν είναι ταυτόσημος με το χώρο, ούτε στην πραγματικότητα, ούτε στον ανθρώπινο νου, και αυτό συνεπάγεται μερικές διαφορές μεταξύ ρηματικών χρόνων και χωρικών όρων.¹⁶ Τέτοιες είναι: ο χρόνος έχει μία διάσταση, γι' αυτό και υπάρχουν λιγότεροι ρηματικοί χρόνοι απ' ό,τι χωρικοί όροι και «μία ακόμη διαφορά εντοπίζεται στις δύο χρονικές κατευθύνσεις».¹⁷

Το παρελθόν είναι τετελεσμένο και δεν μπορεί να αλλάξει (παρά μόνο στη σφαίρα της επιστημονικής φαντασίας), ενώ «το μέλλον είναι μια απλά δυνητικό και μπορεί να μεταβληθεί από τις επιλογές μας στο παρόν».¹⁸

«Πολλές γλώσσες δεν εκφράζουν το μέλλον στο σύστημα των ρηματικών χρόνων τους, αλλά κάνουν μια διάκριση ανάμεσα σε γεγονότα που όντως έλαβαν χώρα ή τώρα λαμβάνουν χώρα (πραγματικό)

¹⁵ Pinker, 2007

¹⁶ Comrie, 1985β · Jackendoff, 1997α

¹⁷ Comrie, 1985β

¹⁸ Pinker, 2007

και σε γεγονότα που είναι υποθετικά, γενικευτικά ή μελλοντικά (μη πραγματικό)». ¹⁹

Ακόμη και στην αγγλική γλώσσα, ο σχηματισμός του μέλλοντα γίνεται σ' ένα διαφοροποιημένο επίπεδο αναφορικά με τους άλλους ρηματικούς χρόνους. Δεν σχηματίζεται με έναν ενιαίο τύπο ρήματος, αλλά με ένα τροπικό βοηθητικό ρήμα, το «will». Παρατηρείται ακόμη ότι η σύνταξη του μέλλοντα έχει κοινά στοιχεία με συντάξεις λέξεων που δηλώνουν αναγκαιότητα (must), δυνατότητα (can, may, might), εφόσον αυτό που πρόκειται να συμβεί συσχετίζεται εννοιολογικά με αυτό που πρέπει να συμβεί, αυτό που μπορεί αν συμβεί ή αυτό που είναι ορθό να συμβεί. Θα λέγαμε (εδώ) πως η γλώσσα επιβεβαιώνει την ηθική θέση ότι οι άνθρωποι έχουν τη δύναμη να ορίζουν το μέλλον τους. ²⁰ Ωστόσο, σε γλώσσες διαφόρων πολιτισμών ανά τον κόσμο, οι δείκτες του μέλλοντα έχουν εξελιχθεί από βοηθητικά ή κινητικά ρήματα, όπως και στην αγγλική γλώσσα. ²¹

Επιπλέον, η σύγχυση βούλησης και μελλοντικότητας εκδηλώνεται ακόμη στο ό,τι κάποιος χρησιμοποιεί διαφορετικά τον μέλλοντα όταν πρόκειται για πράξεις δικές του και διαφορετικά όταν πρόκειται για πράξεις άλλων. Κάθε άτομο, ωστόσο, μπορεί να καθορίσει το δικό του άμεσο μέλλον πιο αξιόπιστα απ' ό,τι το μέλλον ενός άλλου ατόμου· άρα το μείγμα θέλησης και πρόβλεψης που εμπεριέχει ένα βοηθητικό ρήμα για τον μέλλοντα μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με το πρώτο, δεύτερο και το τρίτο πρόσωπο. ²²

Έτσι, σύμφωνα με πολλούς ειδικούς σε θέματα αγγλικής γλώσσας, το σωστό θα ήταν να χρησιμοποιείται το βοηθητικό «shall» για το πρώτο πρόσωπο και το «will» για το δεύτερο και τρίτο πρόσωπο. Όταν κάποιος κάνει εναλλαγή των βοηθητικών θα επηρεάζει ταυτόχρονα και το σημασιολογικό περιεχόμενο της πρότασης – ρήματος από έναν αυθεντικό μέλλοντα σε μία δήλωση προθέσεων.

---

¹⁹ Pinker, 2007

²⁰ Pinker, 2007

²¹ Bybee, Perkins and Pagliuca, 1994

²² Pinker, 2007

Εφαρμογές:

- «I will drown, no one shall save me» → είναι μια απήφιστη επιθυμία να αυτοκτονήσω...

ενώ:

- «I will drown no one will save me» → είναι η παθητική πρόβλεψη ενός σκληρού πεπρωμένου.²³

Ακόμη, ο μέλλοντας χρησιμοποιείται συχνά από αεροσυνοδούς και σερβιτόρους σε ακριβά εστιατόρια ως ένδειξη ευγένειας. Αυτό αποτελεί παράδειγμα μιας κοινής τακτικής ευγένειας στις γλώσσες όλου του κόσμου: προσποιούμαστε ότι δίνουμε στον ακροατή την ευχέρεια επιλογής.²⁴

ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ επιπλέον κατανέμονται σε τάξεις – σύμφωνα με τους γλωσσολόγους – καθεμία από τις οποίες ονομάζεται *Aktionsart*²⁵ βάσει του χρονικού τους περιγράμματος. Πρόκειται για ένα γερμανικό όρο που σημαίνει «τρόπος ενέργειας».

Ο βαθύτερος διαχωρισμός είναι ανάμεσα σε «καταστάσεις», όπου τίποτα δεν αλλάζει, όπως *“being in Michigan”* (βρίσκομαι στο Μίσιγκαν) και «γεγονότα», όπου κάτι λαμβάνει χώρα. Τα γεγονότα διαιρούνται σε όσα παρατείνονται επ’ αόριστον, όπως *“running around”* (περιφέρομαι) και σε όσα κορυφώνονται σ’ ένα τελικό σημείο, όπως *“winning a race”* (κερδίζω έναν αγώνα – κούρσα).

---

²³ Pinker, 2007

²⁴ Brown and Levinson, 1987β

²⁵ Bach, 1986 · Comrie, 1976 · Dowty, 1979/1991 · Dowty, 1982 · Jackendoff, 1990 · Sasse, 2002 · Van Valin, 2005

Τα ρήματα διαιρούνται επίσης ανάλογα με το πως περιγράφουν ένα γεγονός: παρατεταμένα όπως το «*running around*» οπότε και ονομάζονται ρήματα διάρκειας ή στιγμιαία όπως το «*swatting a fly*» (σκοτώνω μία μύγα). Στην τελευταία περίπτωση χρειαζόμαστε χρόνο για να εκτελέσουμε την ενέργεια, ωστόσο όμως θεωρούμε το γεγονός ως κάτι το ακαριαίο, αν το περιλάβουμε στο απατηλό παρόν.²⁶

Ας φανταστούμε το χρόνο ως μια γραμμή:²⁷

Για να προσδιορίσουμε ένα γεγονός που δεν έχει σαφή όρια (όπως το «*περιφέρομαι*»), θα σχεδιάσουμε ένα απροσδιόριστο ορθογώνιο σχήμα πάνω στη γραμμή:

Το γεγονός αυτό ονομάζεται δραστηριότητα και περιλαμβάνει ένα γεγονός με διάρκεια και χωρίς εγγενές τελικό σημείο.

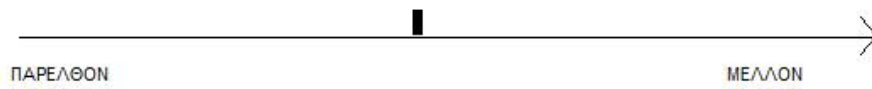
Παρακάτω θα απεικονίσουμε ένα περιστατικό στιγμιαίου γεγονότος όπως «σκοτώνω μία μύγα», χρησιμοποιώντας ένα σημάδι:

---

²⁶ Pinker, 2007

²⁷ Pinker, 1989

Ένα τελικό γεγονός που δεν ξεκινά από σταθερή αφετηρία αλλά εξ ορισμού έχει μια στιγμή τερματισμού, όταν το δρων πρόσωπο έχει συντελέσει προτιθέμενη αλλαγή:

Οι τάξεις ενέργειας επηρεάζουν επίσης το πως τα ρήματα ζευγαρώνουν με ρητές εκφράσεις για το χρόνο. Μπορούμε να πούμε:

- «**He jogged for an hour**». (Έκανε τζόκινγκ επί μία ώρα).

Αλλά όχι:

- «**He swatted a fly for hour**». (Σκότωσε μία μύγα επί μία ώρα).

Αυτό συμβαίνει διότι, η φράση «for an hour» επιβάλλει τελικό σημείο σε κάποιο γεγονός.²⁸ Το ίδιο ισχύει και για μια δραστηριότητα όπως το τρέξιμο, που εκτείνεται στο χρόνο και μπορεί να τερματιστεί σ' ένα όριο, αλλά όχι σε ένα γεγονός, όπως το «σκοτώνω μία μύγα».

Οι γλώσσες διαθέτουν έναν ακόμη μηχανισμό για τη «συσκευασία» διαρκών ή το θρυμματισμό τελικών δραστηριοτήτων:²⁹ έγκειται σε μία πλευρά της όψης, την οπτική γωνία. Αλλά αντί για τους όρους «συσκευάζω» και «θρυμματίζω», μπορούμε να πούμε «εστιάζω»³⁰ για να περιεργαστώ το εσωτερικό ενός γεγονότος, τα όρια του οποίου βρίσκονται εκτός του οπτικού μου πεδίου ή «στέκομαι ένα βήμα πιο πίσω» ώστε ολόκληρο το γεγονός μαζί με τα ασαφή όριά του, να συγκεντρώνεται σε μία στενή και κλειστή περιοχή, σαν κηλίδα.

Η πρώτη περίπτωση λέγεται «μη συνοπτική όψη» (imperfective) και μπορεί να απεικονιστεί ως εξής:³¹

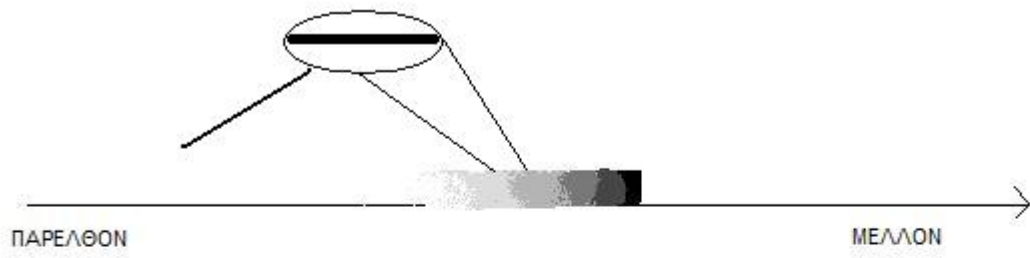
---

²⁸ Pinker, 2007

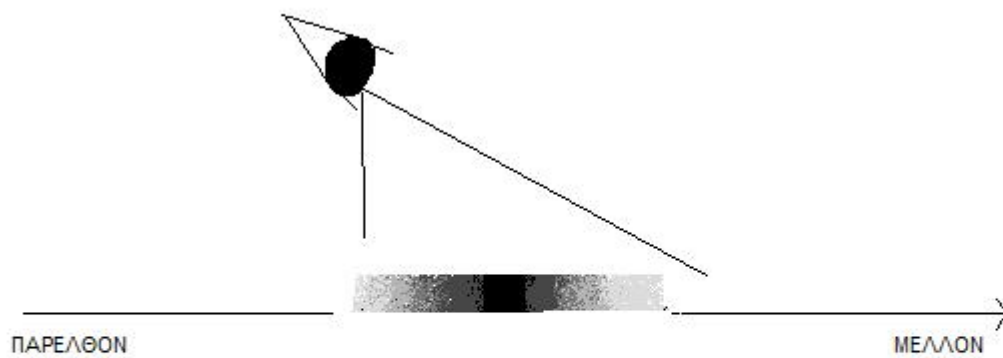
²⁹ Pinker, 2007

³⁰ Pinker, 2007

³¹ Sasse, 2002

Η δεύτερη λέγεται συνοπτική όψη (perfective) και μπορεί να απεικονιστεί ως εξής:

Ο όρος «perfective» σημαίνει πλήρης και δηλώνει οπτική γωνία που μας επιτρέπει να θεωρήσουμε το συνολικό γεγονός.

Η αγγλική γλώσσα έχει μία μη συνοπτική όψη στον ενεστώτα διαρκείας:

- «*Lisa is running.*»

σε αντιδιαστολή με τον απλό ενεστώτα:

- «*Lisa runs.*»

Ο ενεστώτας διαρκείας εστιάζει σε ένα τμήμα της ενέργειας, η οποία αποτελεί ένα οριοθετημένο γεγονός, μετατρέποντάς την σε μία απεριόριστη δραστηριότητα. Άρα είναι παράξενο να πούμε:

- «*Lisa drove home, but she never got there.*»

(Η Λίζα οδήγησε για το σπίτι, αλλά δεν έφτασε ποτέ σ' αυτό)

ενώ σαφώς και λέμε:

- «*Lisa was driving home, but she never got there.*»

(Η Λίζα οδηγούσε για το σπίτι, αλλά δεν έφτασε ποτέ σ' αυτό.)

Η κατάληξη –ing στο driving εστιάζει σε ένα τμήμα της οδήγησης της Λίζας και αποκλείει το τελικό σημείο από την οπτική μας γωνία.

Η μη συνοπτική όψη χρησιμοποιείται κυρίως στην αφήγηση και στήνει το σκηνικό ενός γεγονότος, ενώ η παρελθοντική και παροντική ρηματική διάσταση χρησιμοποιούνται για να προωθήσουν την ιστορία.

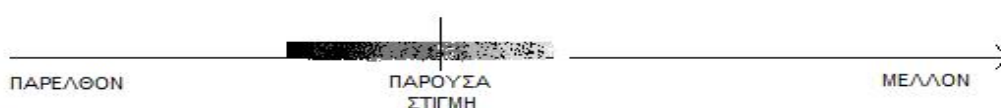
Μπορούμε όμως να ερμηνεύσουμε τα ρήματα ως συνοπτικά μέσα στα συμφραζόμενά τους, όπως όταν λέμε:

- “*After Sarah jogged, she took a shower.*”

(Μετά το τζόκινγκ, η Σάρα έκανε ένα ντουζ.)

Η δραστηριότητα του τζόκινγκ, που κατά κανόνα δεν έχει όρια, θεωρείται τώρα ως ένα πλήρες γεγονός, σα να το βλέπουμε από κάποιο απομακρυσμένο σημείο.

Τέλος, ο ρηματικός χρόνος της Αγγλικής που αποκαλείται Παρακείμενος, όπως το «I have eaten» (έχω φάει), υποδηλώνει ότι κάτι βρίσκεται επί του παρόντος σε μία κατάσταση ή συνθήκη, η οποία προέκυψε από μία ενέργεια του παρελθόντος. Στην πραγματικότητα δεν είναι καν ρηματικός χρόνος, αλλά συνδυασμός χρόνου και όψης.³²

Για παράδειγμα, το «I have eaten» (έχω φάει) δείχνει ότι κάποιος έχει τώρα πια χορτάσει και δεν πρέπει να ξαναφάει, ενώ το «I ate» (έφαγα) μπορεί απλώς να περιγράφει ένα γεγονός σε μια αφήγηση οποτεδήποτε στο παρελθόν.

Θεωρητικά, ο ρηματικός χρόνος και η ρηματική όψη θα πρέπει να είναι εντελώς ανεξάρτητα μεταξύ τους. Και αυτό γιατί το χρονικό περίγραμμα ενός γεγονότος και η οπτική γωνία του παρατηρητή θα πρέπει να είναι ανεξάρτητα από τον εντοπισμό του στο χώρο.³³ Στην πραγματικότητα όμως δεν συμβαίνει αυτό ακριβώς: Η ζωή, έτσι όπως εκτυλίσσεται, δεν είναι ποτέ απόλυτα συγχρονισμένη με την αγόρευση κάποιου, και επομένως κάθε άλλο παρά απλή είναι η σχέση ανάμεσα στα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στον κόσμο και στην ακριβή στιγμή, όπου ο ομιλητής αρχίζει να μιλά. Επομένως, η ερμηνεία του ενεστώτα δεν είναι η ίδια για όλα τα ρήματα, αλλά εξαρτάται από την εκάστοτε τάξη ενέργειας. Αντιστοίχως, ο χρόνος εκτιμάται σύμφωνα με διάφορες ενέργειες, έτσι όπως αυτές συλλαμβάνονται νοητικά από τους ανθρώπους, ανάλογα με τις ικανότητές τους και τις προθέσεις τους.

³² Comrie, 1976 · Comrie, 1985β · Sasse, 2002

³³ Pinker, 2007

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

**Πως η σημασία των ρημάτων αποκαλύπτει κάτι
για την ανθρώπινη αντίληψη της σχέσης αιτίου – αιτιατού**

2.1. Η έννοια της αιτιότητας

«Η έννοια της αιτιότητας είναι η κοινή του Σύμπαντος»¹, τόνισε κάποτε ο Hume. Κάνοντας, σήμερα, σκέψεις για την αιτιότητα, συνειδητοποιούμε ότι αξιοποιούμε συνεχώς τη διαίσθησή μας περί αιτιότητας, για να κατανοήσουμε τι συμβαίνει στον κόσμο και πως θα πρέπει να τον αντιμετωπίζουμε. Έτσι, συχνά στο λόγο μας λέμε:

- *«Τα παράθυρα είναι υγρά, άρα θα πρέπει να έβρεξε.»*
- *«Αν φορέσω αδιάβροχο, τα ρούχα μου θα μείνουν στεγνά.»*²

Όταν η διαίσθησή μας πέφτει έξω, τότε ξέρουμε ότι ονειρευόμαστε ή βρισκόμαστε σε οποιαδήποτε φαντασιακή κατάσταση. Η αιτιότητα, ωστόσο, είναι βαθειά εντυπωμένη στη γλώσσα και στη σκέψη μας, καθώς και στην ηθική μας αίσθηση.³ Έτσι, καμία εκτίμηση της ανθρώπινης κατάστασης δεν μπορεί να μη στοιχειοθετεί και το πώς σχετίζεται η διαίσθηση μας περί αιτιότητας με την «αιτιώδη υφή του Σύμπαντος» και του φυσικού κόσμου.

Ο Hume (και αργότερα ο Kant) ενδιαφέρθηκε για το πώς θα μπορούσαμε να δικαιολογήσουμε τα συμπεράσματα για περιστατικά που έχουν συμβεί και τα οποία δεν έχουμε παρατηρήσει. Αναρωτήθηκε αν ένα παραγωγικό συμπέρασμα όπως:

➤ *«Αν πετάξεις κάτι, αυτό θα πέσει κάτω.»*

➤ *«Πέταξα ένα ποτήρι, άρα το ποτήρι θα πέσει κάτω.»*

θα μπορούσε ποτέ να φτάσει στη σφαίρα της βεβαιότητας, με την οποία ερχόμαστε σε επαφή διαμέσου της λογικής και μαθηματικής πλευράς του τύπου:

«Αν ένα τρίγωνο έχει δύο ίσες πλευρές, τότε έχει δύο ίσες γωνίες· αυτό το τρίγωνο έχει δύο ίσες πλευρές, άρα έχει δύο ίσες γωνίες.»

Συμπέρανε, ότι δεν μπορούμε να προσδοκούμε πως το ποτήρι θα πέσει κάτω. Η διαίσθησή μας περί αιτιότητας αποτελεί χρήσιμη πτυχή της ψυχολογίας μας, έστω και αν δεν είναι ικανή να μας παρέχει βεβαιότητα.⁴

---

¹ Hume, 1740/1955

² Pinker, 2007

³ Pinker, 2007

⁴ Pinker, 2007

Η αμφιβολία αυτή, προέρχεται από το γεγονός ότι η διαίσθηση μας αποτελεί πολύ απλά προσδοκίες επισφραγισμένες από την καθημερινή εμπειρία μας, που πραγματοποιούνται μόνο αν το σύμπαν διέπεται από νόμους. Σύμφωνα με τον Hume, όλοι οι συλλογισμοί που αφορούν την αιτία και το αποτέλεσμα έχουν ως θεμέλιό τους την εμπειρία και όλοι οι συλλογισμοί βάσει της εμπειρίας έχουν ως θεμέλιό τους την υπόθεση πως η πορεία της Φύσης θα εξακολουθήσει να είναι σταθερά η ίδια.⁵

Εξετάζοντας το θέμα της αιτιακής σχέσης υπό το πρίσμα της θεωρίας ενός άλλου φιλοσόφου, του Kant, βλέπουμε ότι:

Στη φυσική επιστήμη βασικές έννοιες και προϋποθέσεις είναι η αιτία και τα αποτελέσματα (αιτιακή σχέση), η ουσία κτλ. Ο Kant βρίσκει πως τα στοιχεία αυτά (χώρος, χρόνος, ουσία) δεν είναι κάτι έξω από μας, κάτι που ανήκει ως ιδιότητα στα πράγματα, παρά ιδιότητες του αισθητικού και νοητικού μας οργάνου, είναι τύποι, όπως λέμε, προεμπειρικοί, «a priori», που η αίσθηση και η νόηση τους βάζει στα πράγματα.

Ωστόσο, όπως είδαμε παραπάνω – μέσα από τον Hume – πρώτα οι Άγγλοι φιλόσοφοι έφτασαν σε παρόμοιες σκέψεις. Ο Hume υποστηρίζει ότι η έννοια της αιτίας είναι κάτι υποκειμενικό, μία συνήθεια, που την απόκτησε η διάνοια βλέποντας τα φαινόμενα να ακολουθούν το ένα ύστερα από το άλλο. Η εμπειρία δε μας δίνει παρά δύο φαινόμενα, που άμα παρουσιαστεί το ένα, παρουσιάζεται και το άλλο. Η διάνοιά μου προσθέτει στην απλή αυτή ακολουθία, την έννοια της αιτίας, φαντάζεται δηλαδή πως το ένα φαινόμενο γεννιέται από την ενέργεια του άλλου, πως το ένα είναι αιτία και το άλλο αποτέλεσμα. Η αιτιακή σχέση και εξάρτηση, λοιπόν, είναι πλάσμα υποκειμενικό και κανείς δεν μπορεί να μας βεβαιώσει αν στην πραγματικότητα υπάρχει τέτοια σχέση. Έτσι, ο Hume έφτασε σ' αυτό που ο ίδιος ονόμασε *σκεπτικισμό*, σε μια σχετικότητα μπορούμε να πούμε καλύτερα, που έκανε προβληματική την αντικειμενική αξία της επιστήμης.

Ο Kant δε δέχεται σαν απλή συνήθεια ή σαν ξεγέλασμα τις βασικές αυτές έννοιες, την αιτία, την ουσία κτλ., παρά προσπαθεί να αποδείξει, πως οι έννοιες αυτές, όπως και οι εποπτείες του χώρου και του χρόνου, είναι σταθεροί τύποι που η διάνοια και οι αισθήσεις τους βάζουν στα πράγματα. Έτσι, είναι στη φύση του αισθητικού οργάνου να νιώθει τα πράγματα σε χώρο και χρόνο, όπως είναι στη φύση του νου να σκέφτεται τα φαινόμενα με σχέσεις αιτιακές. Όλα αυτά είναι στοιχεία προεμπειρικά.

Με άλλα λόγια, το πνεύμα του ανθρώπου έχει από πριν μερικούς τύπους, μερικούς νόμους που τους επιβάλλει στον εξωτερικό κόσμο. Ο κόσμος είναι κάτι άγνωστο και προβληματικό που παίρνει νόημα,

---

⁵ Hume, 1740/1955

μορφώνεται σε αληθινό κόσμο, στην έννοια που έδινε στον όρο ο αρχαίος σοφός με την κανονικότητα και με την τάξη που τους δίνει η διάνοια. Το άγνωστο δηλαδή, το χάος, το τακτοποιεί η διάνοια. Το βάζει μέσα στους τύπους τους δικούς της, στο χώρο, στο χρόνο και κανονίζει τα φαινόμενα με σχέσεις αιτιακές.⁶

Η ανάλυση, ωστόσο, για το αν μπορούμε να δικαιολογήσουμε τις εκάστοτε αιτιακές αποδόσεις, τις οποίες κάνουμε, κρύβει μέσα της μία θεωρία της ψυχολογίας της αιτιότητας που λέγεται σταθερή σύζευξη⁷: η διαίσθησή μας για μια αιτία και ένα αποτέλεσμα δεν είναι τίποτα άλλο από μία προσδοκία ότι, αν ένα πράγμα έχει πολλές φορές στο παρελθόν ακολουθήσει κάποιο άλλο, θα συνεχίσει να το κάνει και στο μέλλον. «Δε διαφέρει και πάρα πολύ από το τι συμβαίνει, όταν ένας σκύλος εκπαιδεύεται να αναπτύξει εξαρτημένα αντανακλαστικά και να περιμένει φαγητό, όταν ακούγεται κάποιο κουδούνισμα, ή όταν ένα περιστέρι μαθαίνει να ραμφίζει ένα κουμπί με την προσδοκία να του δοθεί φαγητό.»⁸

Εγείρεται, όμως, ένα πρόβλημα στη θεωρία: Οι άνθρωποι κατανοούν την αρχή (έστω και αν δεν την εφαρμόζουν πάντοτε) ότι η συσχέτιση δεν υποδηλώνει αιτιότητα. Το λάλημα του κόκορα δεν προκαλεί την ανατολή του ηλίου, το μπουμπουνητό δεν προκαλεί τις φωτιές στα δάση. Όλα αυτά τα αντιλαμβανόμαστε ως επιφαινόμενα: υποπροϊόντα των πραγματικών αιτιών.⁹ Ο Hume, βεβαίως, αναμφίβολα αντιλήφθηκε αυτό το πρόβλημα καθώς συνέχισε την ιδέα του στο εξής χωρίο: «*Θα μπορούσαμε να ορίσουμε μία αιτία ως ένα αντικείμενο, ακολουθούμενο από κάποιο άλλο, και όπου όλα τα όμοια με το πρώτο αντικείμενα ακολουθούνται από όμοια με το δεύτερο αντικείμενα. Η με άλλα λόγια, αν δεν υπάρξει το πρώτο αντικείμενο, δε θα υπάρξει ποτέ το δεύτερο.*»¹⁰ Πράγματι, η ιδέα αυτή θεωρείται από πολλές πλευρές καλύτερη, εφόσον καταφέρνει να αποκλείσει τα επιφαινόμενα που είδαμε παραπάνω. Αν το λάλημα του κόκορα δεν είχε ακουστεί, η ανατολή του ηλίου και πάλι θα είχε συμβεί – άρα το λάλημα του κόκορα δεν ήταν η αιτία για να ανατείλει ο ήλιος. Επίσης, πετυχαίνει να συμπεριλάβει περιπτώσεις αιτιότητας που είναι μεταξύ τους χρονικά απομακρυσμένες ή μαθαίνονται διά της πλαγίας οδού: *Αν ένας πατέρας δεν είχε ποτέ ζήσει, τότε και ο γιός δε θα είχε ούτε και αυτός ζήσει* – άρα, εδώ, ο πατέρας, κατά μία έννοια, είναι η αιτία του γιου. Αυτή η θεωρία της αιτιότητας ονομάζεται «αντιγεγονική» - «το A ήταν αιτία για το B» σημαίνει ότι «

---

⁶ Θεοδωρίδης, Χ., 1955

⁷ Hume, 1740/1955

⁸ Pinker, 2007

⁹ Pinker, 2007

¹⁰ Hume, 1740/1955

το Β δε θα συνέβαινε αν δεν υπήρχε το Α» - και αποτελεί πρόοδο σε σχέση με τα δεδομένα της θεωρίας της σταθερής σύζευξης.¹¹

Πολλοί φιλόσοφοι κατέβαλλαν προσπάθειες να εξηγήσουν τις «αντιγεγονικές» δηλώσεις επικαλούμενοι «δυνατούς κόσμους».¹² Αρκεί κανείς όμως να σκεφτεί ότι εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με ανεξερεύνητους πλανήτες που κατοικούνται από μικρά πράσινα ανθρωπάκια, αλλά από λογικά συνεπείς καταστάσεις πραγμάτων: με διαφορετικούς τρόπους που θα είχε εξελιχθεί το Σύμπαν χωρίς να παραβιάζει τους νόμους της λογικής.¹³ Όταν λέμε, «το Α είναι η αιτία για το Β» σημαίνει ότι, αν το Α δεν είχε συμβεί, δε θα είχε συμβεί ούτε το Β, κάτι που με τη σειρά του σημαίνει ότι δεν υπάρχουν δυνατοί κόσμοι στους οποίους το Α δε συμβαίνει και ,σε κανέναν από αυτούς, δε συμβαίνει ούτε το Β.

Κατά κάποιο τρόπο, οι άνθρωποι διακρίνουν μία μόνο από τις αναγκαίες συνθήκες για ένα γεγονός ως αιτία του και τις υπόλοιπες τις θεωρούν απλώς «συνεργούς»¹⁴ – δηλαδή βοηθητικές - , έστω και αν όλες είναι εξίσου αναγκαίες. Η διαφορά στο γεγονός δεν έγκειται στη αλυσίδα των φυσικών γεγονότων ή στους νόμους που ακολουθούν, αλλά σε μία υπόγεια σύγκριση με ορισμένες άλλες καταστάσεις πραγμάτων (με παρόμοιους δυνατούς κόσμους) που έχουμε κατά νου ως εύλογες εναλλακτικές λύσεις του status quo.¹⁵ Έτσι, επί παραδείγματι, εφόσον το οξυγόνο βρίσκεται λίγο – πολύ πάντα γύρω μας, δε σκεφτόμαστε την παρουσία του ως αιτία ανάφλεξης ενός σπύριτου. Εφόσον όμως κατά το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου μας δεν τρίβουμε σπύριτα και εφόσον έχουμε την αίσθηση ότι έχει να κάνει με εμάς τους ίδιους ανά πάσα στιγμή αν θα τρίψουμε ένα σπύριτο ή όχι, θεωρούμε ως αιτία το τρίψιμο.¹⁶

Αν αλλάξουμε τη σειρά της σύγκρισης, αλλάζουμε και την αιτία. Έτσι χαρακτηρίζουμε μία συνθήκη ως «αιτία», όταν αυτό σημαίνει ότι αναγνωρίζουμε έναν παράγοντα για τον οποίο έχουμε τη αίσθηση πως θα μπορούσε πολύ εύκολα να διαφέρει ή που κάποιος θα μπορούσε να τον έχει υπό τον έλεγχό του ή ίσως θα τον έχει στο μέλλον.¹⁷

Ο κοινός παρονομαστής σε όλα τα παραπάνω βρίσκεται στο ό,τι ο κόσμος δεν αποτελεί ένα ντόμινο όπου κάθε γεγονός προκαλεί αιτιακά ένα ακριβώς γεγονός και προκαλείται αιτιακά από ένα ακριβώς γεγονός. Ο κόσμος είναι ένα ένας ιστός αιτιών και αποτελεσμάτων, ένα κουβάρι από διαρκώς αλληλένδετους σχηματισμούς. Όμως ακόμη και από μία ματιά στην ανθρώπινη συμπεριφορά, διαφαίνεται ότι συχνά σκεφτόμαστε

¹¹ Katz, 1987 · Lewis, 1973 · Spellman and Mandel, 1999

¹² Lewis, 1973

¹³ Pinker, 2007

¹⁴ Pinker, 2007

¹⁵ Dowty, 1979/1991 · Hilton, 1995

¹⁶ Pinker, 2007

¹⁷ Pinker, 2007

την αιτιότητα με όρους κρυφών δυνάμεων και όχι με όρους απλών συσχετίσεων. Πολλά πειράματα ψυχολογίας έδειξαν ότι, όταν έχουμε μία προσφιλή θεωρία για το πως λειτουργούν τα πράγματα (όπως ότι ο κακός καιρός προκαλεί τον πόνο της αρθρίτιδας), θα ορκιζόμασταν ότι μπορούμε να εντοπίσουμε στον πραγματικό κόσμο τις συσχετίσεις αυτές, ακόμη και όταν οι αριθμοί δείχνουν ότι οι συσχετίσεις αυτές δεν υπάρχουν, αλλά και ούτε υπήρξαν ποτέ.¹⁸

2.2. Η έννοια της αιτιότητας γλωσσολογικά

Παρακάτω θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε και να οριοθετήσουμε νοηματικά την έννοια της αιτιότητας εξετάζοντάς την, όπως αυτή εκφράζεται μέσω των λέξεων.

Ο Len Talmy, ο γλωσσολόγος που μίλησε για τη νοητική σύλληψη του χώρου στη γλώσσα, ασχολήθηκε επίσης με τη νοητική σύλληψη της αιτιακής δύναμης στη γλώσσα.¹⁹ Έτσι, εξετάζοντας μέρη του λόγου, όπως τα ρήματα, παρατηρούμε ότι υπάρχουν αρκετά από αυτά που εκφράζουν μία υπόνοια αιτιότητας ` άλλα που εκφράζουν μία καθαρή αιτιότητα, όπως τα begin (ξεκινώ), cause (προκαλώ), force (αναγκάζω), get (παίρνω), make (κάνω), produce (παράγω), set (θέτω) και start (αρχίζω) ` άλλα προσθέτουν στη φύση του αποτελέσματος, όπως τα melt (λιώνω), move (μετακινώ), paint (ζωγραφίζω) και roll (κυλώ). Κάποια άλλα ρήματα εκφράζουν μία αίσθηση αιτιότητας που σημαίνει πολλά στους ανθρώπους, αλλά αντιμετωπίζεται πιο περιφρονητικά στις φιλοσοφικές αναλύσεις ` είναι τα ρήματα που δηλώνουν αποτροπή, όπως avoid (αποφεύγω), block (εμποδίζω), check (ελέγχω), hinder (εμποδίζω), hold (κρατώ), impede (παρακωλύω), keep (διατηρώ), prevent (εμποδίζω), save (σώζω), stop (σταματώ), thwart (εμποδίζω).

Υπάρχουν επίσης τα ρήματα που δηλώνουν συνέργεια όπως τα aid (βοηθώ), allow (επιτρέπω), assist (βοηθώ), enable (καθιστώ ικανό), help (βοηθώ), leave (αφήνω, επιτρέπω), let (αφήνω, δίνω άδεια), permit (επιτρέπω) και support (στηρίζω, υποστηρίζω).

Τέλος συναντάται μια ποικιλία αιτιότητας μέσα σε συνδέσμους όπως , although (μολονότι), but (αλλά), despite (παρά), even (ακόμη και), in spite of (παρά) και regardless (ανεξάρτητα από).

Ο Talmy για όλες τις παραπάνω έννοιες αναπτύσσει ένα νοητικό μοντέλο, αυτό της «δυναμικής της δράσης» (force dynamics), υπονοώντας εγγενείς τάσεις και αντενεργές δυνάμεις. Για να δομήσει ένα αιτιακό σενάριο χρησιμοποιεί ένα βασικό παίχτη, ο οποίος ονομάζεται αγωνιστής: αποτελεί μία οντότητα που θεωρείται σα να έχει εγγενή τάση

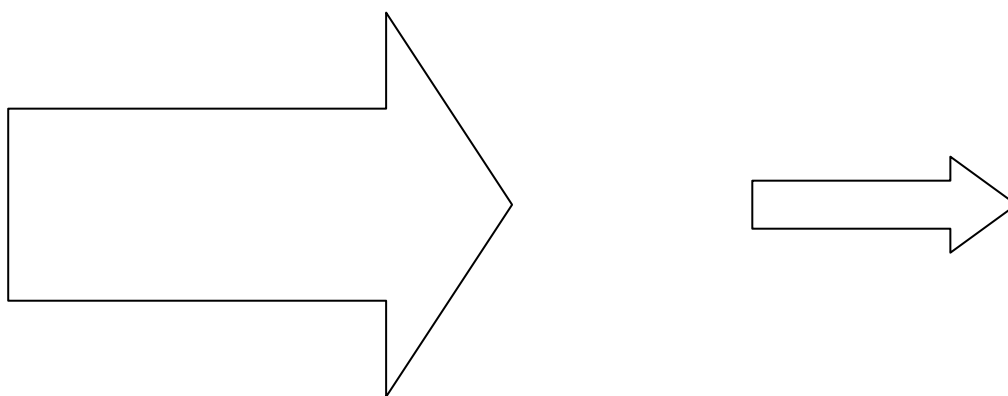
¹⁸ Chapman and Chapman, 1982 ` Redelmeier and Tversky, 1996

¹⁹ Talmy, 1988, Talmy, 2000α

για κίνηση (όπως δείχνει το σχήμα κάτω στα αριστερά) ή ακινησία (όπως δείχνει το σχήμα κάτω στα δεξιά):

Το αιτιακό σενάριο συμπληρώνεται με την εμφάνιση ενός ανταγωνιστή: Πρόκειται για μία οντότητα που ασκεί δύναμη στον αγωνιστή, σε αντίθεση με την εγγενή του τάση. Όταν η δύναμη του ανταγωνιστή είναι μεγαλύτερη από την τάση του αγωνιστή (το σχήμα παρακάτω αριστερά), ο αγωνιστής μεταβαίνει από την κίνηση στην ακινησία - και το αντίστροφο. Όταν είναι μικρότερη (σχήμα παρακάτω δεξιά), ο αγωνιστής συνεχίζει να κάνει ό,τι κατά κανόνα κάνει.²⁰

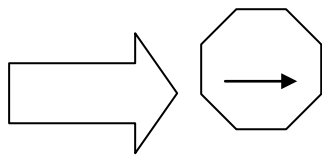
---

²⁰ Pinker, 2007

Αν φανταστούμε ότι έχουμε βρεθεί σε μία κατάσταση που βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη και έχουμε τέσσερις δυνατότητες, βλέπουμε τα εξής σχήματα:

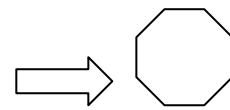
Ο αγωνιστής
κινείται

Ο αγωνιστής
έχει την τάση
να είναι
ακίνητος

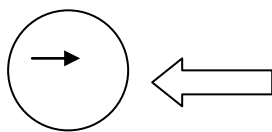
Αιτιότητα
(Η μπάλα συνέχισε
να κυλά επειδή ο
άνεμος τη φυσούσε)

Ο αγωνιστής
είναι ακίνητος

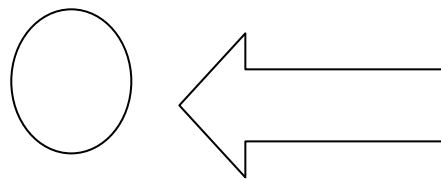

Παρόλο που
(Το δέντρο
συνέχισε να στέκεται
όρθιο παρά τη θύελλα
που φυσούσε καταπάνω του)

Ο αγωνιστής
έχει την τάση
να κινείται

Παρόλο που
(Η μπάλα συνέχισε
να κυλά παρά το
σκληρό χορτάρι)

Αποτροπή
(Ο κορμός παρέμεινε
στην πλαγιά του λόφου
λόγω της ξερολιθιάς)

Αυτές οι τέσσερις δυνατότητες μας δίνουν τις βασικές σημασίες της αιτιακής πρόκλησης, της αποτροπής και δύο εκδοχές της εξακολούθησης – κίνηση παρόλη την παρεμπόδιση (κάτω αριστερά) και σταθερότητα παρόλη την ώθηση (πάνω δεξιά).²¹

Κάποια άλλα σενάρια (για παράδειγμα, ο ανταγωνιστής και ο αγωνιστής τείνουν προς την ίδια κατεύθυνση ή ο ανταγωνιστής παραμερίζει αφήνοντας ελεύθερη την πορεία του αγωνιστή) μας δίνουν τις άλλες αιτιώδεις σχέσεις, όπως «βοηθώ», «παρεμποδίζω», «παραμένω» και «διατηρώ».

Παρατηρούμε μία τελευταία διάκριση μεταξύ των ρημάτων που δηλώνουν αιτία σε σχέση με το αν το ρήμα ανακοινώνει το αποτέλεσμα αφήνοντας τον ομιλητή να μνημονεύσει την αιτία ως δεύτερη σκέψη:

«Το παράθυρο έσπασε, επειδή το χτύπησε μια μπάλα.»

Ή αν το ρήμα ανακοινώνει την αιτία αφήνοντας τον ομιλητή να μνημονεύσει το αποτέλεσμα ως δεύτερη σκέψη:

«Η μπάλα χτύπησε το παράθυρο προκαλώντας το σπάσιμό του.»

Βεβαίως οι παραπάνω προτάσεις ως παραδείγματα είναι αρκετά εξεζητημένες. Συνήθως λέμε:

- Ο άνεμος φυσούσε την μπάλα.
- Η μπάλα χτύπησε το λαμπατέρ.

Όχι όμως:

- Η μπάλα συνέχισε να κυλά, επειδή ο άνεμος τη φυσούσε.
- Η μπάλα που χτύπησε το λαμπατέρ το έκανε να πέσει κάτω.

Αυτές οι άκομψες προτάσεις έχουν σκοπό να δείξουν ότι η αιτία για κάποιο γεγονός μπορεί να είναι μόνο ένα άλλο γεγονός, όχι ένα αντικείμενο αφ' εαυτού.²² Μια μπάλα, με το να υπάρχει απλώς, δεν μπορεί να κάνει κάτι μόνο όταν την πετάξει κάποιος αρχίζει κάτι αν συμβαίνει. Όμως η καθημερινή γλώσσα παρακάμπει αυτή τη λογική ακρίβεια – μία αυτόνομη δύναμη (ο άνεμος, η φωτιά, ένα πρόσωπο που ασκεί την ελεύθερη βούλησή του) εμφανίζεται ως υποκείμενο ενός κατηγορήματος, το δε κατηγορημα εκφράζει το τελευταίο γεγονός στην αιτιακή αλυσίδα, ενώ οι ενδιάμεσοι κρίκοι δεν εμφανίζονται.²³

---

²¹ Pinker, 2007

²² Pinker, 2007

²³ Pinker, 2007

Έτσι λέμε τυπικά:

✓ **“Cal made the lamp break.”**

Ο Καλ έκανε το λαμπατέρ να σπάσει
(σπρώχνοντάς το, όπως θα υπέθετε κάποιος)

Όμως, η γλώσσα της αιτιότητας μπορεί να γίνει πιο περιεκτική χάρη στην εξής διαδικασία: ένας ανταγωνιστής επενεργεί απευθείας στον αγωνιστή και η πράξη και το αποτέλεσμα στοιχειοθετούνται σ’ ένα μόνο ρήμα.

Έτσι, η παραπάνω πρόταση μετασχηματίζεται ως εξής:

✓ **“Cal broke the lamp.”**

Ο Καλ έσπασε το λαμπατέρ

Ωστόσο, για να ισχύει η τόση λακωνική εκφορά μιας πρότασης και η αιτιότητα, πρέπει η αιτιακή αλυσίδα να ερμηνεύεται άμεσα, χωρίς ενδιάμεσους κρίκους στο ίδιο επίπεδο ανάλυσης. Έτσι στο παρακάτω παράδειγμα:

«Αν η Σιμπίλ ανοίξει το παράθυρο και ο αέρας φυσήξει το λαμπατέρ και το ρίξει από το τραπέζι»

δεν μπορούμε λακωνικά να πούμε:

✓ «Sybil broke the lamp»

(Η Σιμπίλ έσπασε το λαμπατέρ)²⁴

Και σε πολλά ρήματα που δηλώνουν αιτία, ο ανταγωνιστής θα πρέπει να έχει στην πρόθεσή του το αποτέλεσμα. Έτσι, για ένα κορίτσι που στέκεται όρθιο και είναι η αιτία για το ό,τι το μπαλόني της αγγίζει τον καυτό λαμπτήρα που βρίσκεται στο ταβάνι δε λέμε:

«... popped the balloon.»

(έσκασε το μπαλόني)

Ούτε λέμε ότι ένας άντρας waves a flag (κυματίζει μια σημαία), όταν τη σηκώνει ενώ φυσά δυνατός αέρας, ούτε ότι dims the lights (χαμηλώνει τα φώτα), όταν πέφτει ο γενικός διακόπτης, επειδή είχε βάλει την τοστιέρα στην πρίζα.²⁵

²⁴ Wolff, 2003

²⁵ Wolff, 2003

Το βασικό σενάριο που αναπτύξαμε παραπάνω υπόκειται στη σημασία των δομών της αιτιότητας στις περισσότερες, αν όχι σε όλες, τις γλώσσες του κόσμου. Μάλιστα σε πολλές γλώσσες το πρωτοτυπικό σενάριο της δυναμικής της δράσης κατέχει περίοπτη θέση στην πιο περιεκτική μεταβιβαστική δομή που διαθέτει η γλώσσα.²⁶

Τέλος, η έννοια της αιτιότητας αποτελεί ένα ουσιώδες κομμάτι για την ικανότητά μας να χειριζόμαστε το φυσικό περιβάλλον, και είναι εξίσου απαραίτητη για την ικανότητά μας να χειριζόμαστε το κοινωνικό μας περιβάλλον. Έτσι, η έννοια της αιτιότητας και η έννοια της ανθρώπινης πράξης συναποτελούν ένα ζεύγος. Αν και περιστασιακά ο πρώτος κρίκος σε μία ενδιαφέρουσα αιτιακή αλυσίδα είναι ένα φυσικό γεγονός, όπως ο καιρός ή η κατολίσθηση, πιο συχνά είναι ένας άνθρωπος, ο οποίος ασκεί αυτό που θεωρούμε ελεύθερη βούληση.²⁷

Και μολονότι, συλλαμβάνουμε νοητικά τις εκούσιες ενέργειες ως αναίτιες, αυτό δε μας εμποδίζει να προσπαθήσουμε να τις επηρεάσουμε. Επηρεάζουμε τους ανθρώπους με το να τους θεωρούμε υπεύθυνους για τα αποτελέσματα τα οποία προκαλούν. Όταν βλέπουμε ένα συμβάν που μας αρέσει ή δε μας αρέσει και αποδίδουμε την αιτία του στην εκ προθέσεως πράξη κάποιου ατόμου, μεμφόμαστε ή επαινούμε το συγκεκριμένο πρόσωπο ελπίζοντας ότι έτσι θα αναγκαστεί να πράξει με τον ίδιο τρόπο πιο συχνά ή λιγότερο συχνά στο μέλλον.²⁸

Και έτσι, η έννοια της αιτιότητας που εφαρμόζουμε, όταν επιλέγουμε τα ρήματά μας, είναι η ίδια έννοια που εφαρμόζουμε όταν θεωρούμε τους ανθρώπους υπεύθυνους. Γι' αυτό και μαθαίνουμε ότι, όταν ο ομιλητής αναζητά την αιτία ενός γεγονότος, οργανώνει το μήνυμά του από την προοπτική της αιτίας, αφήνοντας να φανεί – μέσα από τον τρόπο που δομεί το λόγο του – καθαρά η αιτιακή σχέση, είτε σε απεικονιστικό επίπεδο, όταν η αιτία προηγείται και ο ομιλητής αποτυπώνει στο λόγο του τη φυσική σειρά των γεγονότων, είτε σε λογικό / ερμηνευτικό επίπεδο, όταν η αιτία έπεται.²⁹

---

²⁶ Dixon, 2000 · Gergely and Bever, 1986 · Mc Cawley, 1968 · Nedyalkov and Silnitsky, 1973 · Pinker, 1989 · Shibatani, 1976

²⁷ Pinker, 2007

²⁸ Pinker, 2007

²⁹ Κλαίρης, Χρ. και Μπαμπινιώτης, Γ. , 2004

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

**Πως οι βωμολοχίες και οι λέξεις ταμπού
αποκαλύπτουν κάτι για τα ανθρώπινα συναισθήματα**

3.1 Περί ελευθερίας στη χρήση του άσεμνου λόγου από τα μέλη μιας κοινωνίας

Η ελευθερία του λόγου αποτελεί θεμέλιο της δημοκρατίας, καθώς χωρίς αυτήν, οι πολίτες δεν μπορούν να μοιράζονται τις παρατηρήσεις τους για οτιδήποτε άδικο και παράλογο ή να αμφισβητούν συλλογικά την εξουσία που τους επιβάλλεται.¹ Ωστόσο, είναι σαφές, ότι η ελευθερία του λόγου δεν μπορεί να θεωρείται ανεξέλεγκτη ούτε και δεδομένη κάθε στιγμή, σε σημείο που να ξεπερνάει τα όρια και να προσβάλλει άλλες καθιερωμένες βασικές ελευθερίες, έτσι όπως αυτές αποτυπώνονται ξεκάθαρα μέσω της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Για το λόγο αυτό τα Ανώτατα Δικαστήρια και οι δικαστικές αρχές έχουν οριοθετήσει εμφανώς τα είδη του λόγου, τα οποία κατοχυρώνουν προστατεύοντάς τα συνταγματικά, και εκείνα, τα οποία έχουν ορίσει ως «μη προστατευόμενα».

Στην τελευταία κατηγορία ανήκει και ο άσεμνος λόγος, ο οποίος μάλιστα φαίνεται να στερείται δικαιολογητικής βάσης. Έτσι, ενώ υπάρχουν κάποιες ακόλαστες λέξεις και εικόνες που φαίνονται να «απολαμβάνουν» προνόμια προστασίας, παρατηρούνται εντούτοις και κάποιες άλλες, οι οποίες στοιχειοθετούνται μέσα σ' ένα ευρύ, ασαφές και αμφιλεγόμενο φάσμα, γεγονός που τι κατατάσσει στην κατηγορία των «άσεμνων» λέξεων, και δίνει στο κράτος κάθε δικαίωμα να τις θέσει εκτός νόμου, θέλοντας να προστατεύσει τους πολίτες του.

Τόσο στη θεωρία, όσο και στην πράξη, η δίωξη του άσεμνου λόγου και των ύβρεων έχει μακρά ιστορία, αφού έχει τις ρίζες της «δεμένες» πολλούς αιώνες πίσω· μολοταύτα, όμως, συνεχίζει στις μέρες μας να αποτελεί αίνιγμα, καθώς σε πολλά μέρη του κόσμου, οι έχοντες ελεύθερο φρόνημα υφίστανται δυσμενείς διώξεις, κοινωνικό στιγματισμό και αποκλεισμό, και σε πολλές παλαιολιθικές κοινωνίες μέχρι και σε σκληρά βασανιστήρια υπό το πρόσχημα πάντα του σωφρονισμού.

Τα γλωσσικά ταμπού κάνουν την εμφάνισή τους σε ένα εκπληκτικό φάσμα ανθρώπινων υποθέσεων, από τις ποινές στη Βίβλο μέχρι το μέλλον των ηλεκτρονικών μέσων. Υπερβαίνουν τα όρια της ελευθερίας του λόγου στις φιλελεύθερες δημοκρατίες, όπως φαίνεται όχι μόνο από τον κρατικό έλεγχο των μέσων επικοινωνίας, αλλά και από τις διαφωνίες για τον μισαλλόδοξο λόγο, τις εριστικές λέξεις και τη σεξουαλική παρενόχληση. Και προβάλλουν, φυσικά, στις καθημερινές μας κρίσεις τον χαρακτήρα και τις προθέσεις των ανθρώπων.²

---

¹ Pinker, 2007

² Pinker, 2007

Τέτοιες εκφράσεις μπορεί να συναντήσει κανείς σε οποιαδήποτε γλώσσα σε πολλές εκφάνσεις. Εξετάζοντας στην παρούσα μελέτη την αγγλική γλώσσα παρατηρούμε μία πληθώρα τέτοιων λέξεων όπως είναι:

swearing (βωμολοχία), cursing (κατάρα / αναθεματισμός), cussing (βρισιά), profanity (αισχρολογία), obscenity (χυδαιότητα), vulgarity (προστυχιά), blasphemy (βλασφημία), taboo words (λέξεις ταμπού), oaths (ύβρεις) ή και bad (διεστραμμένος), coarse (πρόστυχος), foul (αισχρός) κτλ.

Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός, καθώς εγείρει πολλές απορίες για όποιον ενδιαφέρεται για τη γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας και έκφρασης της ανθρώπινης φύσης. Επίσης, το έναυσμα για τη χρήση των παραπάνω λέξεων και των νοημάτων τους δε βρίσκεται στο φόβο και την απέχθεια, εφόσον για καθεμία από αυτές υπάρχει στη λεξιλογική βάση μιας γλώσσας ένα άλλο πιο πρόπον και «ευγενές» συνώνυμο. Ούτε, όμως και ο ήχος μπορεί να θεωρηθεί έναυσμα των λέξεων αυτών, από τη στιγμή που μπορεί κανείς να ανασύρει ένα ομώνυμο νόημα από λέξεις σχετικές με ονόματα ζώων, πράξεων ή και ανθρώπων.

Στις κοινωνίες, σήμερα, παρατηρείται το δίπολο των σεμνότητων – υπέρμαχων της δημιουργίας μιας ηθικής και ηθικοπλαστικής παιδαγωγικά καλλιεργημένης κοινωνίας, που θα «ρίχνει στην πυρά» συμπεριφορές, οι οποίες υπό το πρόσχημα της ελευθεριότητας καταφέρνουν με τον άσεμνο λόγο και την αισχρολογία να διαφθείρουν τα ήθη, ιδίως των νέων – και στον αντίποδα η πλευρά των «ελευθερίων», για τους οποίους θεωρείται αυταπόδεικτο ότι τα γλωσσικά ταμπού είναι παράλογα, εφόσον μία αληθινή ηθικολογική θεωρία θα υποστήριζε ότι πρόστυχη είναι η βία και η ανισότητα, όχι το σεξ και η αφόδευση.

Απορίας άξιον στις βωμολοχίες είναι εξάλλου το εύρος των θεμάτων που αποτελούν αντικείμενο – ταμπού. Οι επτά λέξεις που – για παράδειγμα – δεν μπορεί κανείς να πει στην τηλεόραση, αναφέρονται στη σεξουαλικότητα και στη φυσική σωματική δραστηριότητα, την αφόδευση: είναι ουσιαστικά που δηλώνουν τα περιττώματα, τα ούρα, τη συνουσία, τον γυναικείο κόλπο, τα στήθη κτλ.³

Ωστόσο, η κεφαλική ποινή στις Δέκα Εντολές, πηγάζει από ένα άλλο πεδίο: τη Θεολογία και οι λέξεις ταμπού σε πολλές γλώσσες αναφέρονται στην κόλαση, στις θεότητες, τους μεσσίες και τα σχετικά λείψανα. Ένα άλλο σημασιολογικό πεδίο που παράγει λέξεις ταμπού σε όλες τις γλώσσες του κόσμου είναι ο θάνατος και η αρρώστια, καθώς και οι διάφορες τάξεις ανθρώπων που αντιμετωπίζονται με δυσμείνεια, όπως οι άπιστοι, οι εχθροί και οι κατώτερες εθνοτικές ομάδες.⁴

Ένα άλλο σημείο που εντυπωσιάζει σε σχέση με τις βωμολοχίες είναι το εύρος των περιστάσεων, στις οποίες βρίζουμε. Εντοπίζουμε τις

³ Pinker, 2007

⁴ Pinker, 2007

εξής κατηγορίες: την καθαρτική βλαστήμια, τους αναθεματισμούς (ένα κοσμητικό επίθετο σε κάποιον που μας τρακάρει), τις χυδαίες λέξεις για πράγματα και καταστάσεις της καθημερινότητας, τα σχήματα λόγου που αξιοποιούν άσεμνες λέξεις σε άλλες χρήσεις (υβριστικός χαρακτηρισμός για την ανειλικρίνεια – «bullshit» <ψέματα, κουραφέξαλα>) και τέλος υπάρχουν βρισιές που μοιάζουν με επίθετα, αλλά στοιχειοθετούνται μέσα στον καθημερινό λόγο εφήβων, συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων προσδίδοντας σ' αυτές εύθυμο ύφος ομιλίας.

3.2 Η μεταβολή της σημασίας των άσεμων λέξεων μέσα στο χρόνο

Όπως και η υπόλοιπη γλώσσα, έτσι και η υβρεολογία μπορεί να αποκληθεί οικουμενική, αν και με κάποιες επιφυλάξεις.⁵ Σε κάθε περίπτωση, βεβαίως, οι συγκεκριμένες λέξεις μπορεί να ποικίλλουν από εποχή σε εποχή και από τόπο σε τόπο. Κατά τον ιστορικό ρου μιας γλώσσας, βλέπουμε συχνά «καθαρές» λέξεις να γίνονται «βρόμικες» και το αντίθετο.⁶ Οι περισσότεροι ομιλητές της Αγγλικής σήμερα θα έμεναν άναυδοι, αν διάβαζαν σε κάποιο ιατρικό εγχειρίδιο ότι «ο αυχίν της ουροδόχου κύστεως των γυναικών είναι βραχύς και συνδέεται με το μουνί (cunt)», ωστόσο πρόκειται για παράθεμα που δίνει το Oxford English Dictionary από μία πηγή του 15^{ου} αιώνα.⁷ Αποδελτιώνοντας τέτοιου είδους αλλαγές, ο ιστορικός Geoffrey Hughes επισήμανε: « Οι μέρες εκείνες όπου το dandelion (αγριοραδίκι) το έλεγαν και pissabed (κατά λέξη: κατουρόστρωμα), το heron (ερωδιός) το έλεγαν ακόμη και shitecrow (κατά λέξη: κουραδοκόρακας) και το windhover (κιρκινέζι) το έλεγαν και windfucker (κατά λέξη: ανεμογάμης) έχουν παρέλθει ανεπιστρεπτί, μαζί με το παραστολισμένο πτυσσόμενο άνοιγμα του καβάλου στις αντρικές βράκες».⁸

Ακόμη, βλέπουμε ότι οι λέξεις μπορούν μέσα στο χρόνο να χάσουν το χαρακτήρα ταμπού που είχαν. Πολλοί γονείς σήμερα τρομοκρατούνται, όταν τα παιδιά τους γυρίζουν από το σχολείο χρησιμοποιώντας με περισσή αθωότητα ρήματα όπως: suck, bite, blow, χωρίς να αντιλαμβάνονται την προέλευσή τους ως λέξεων για την πεολειχία. Οι ίδιοι αυτοί γονείς, ωστόσο, χρησιμοποιούν σχεδόν απερίσκεπτα λέξεις όπως το άκακο σήμερα sucker (κορόιδο) {από το cocksucker(πεολεϊκτής)}, το jerk (κόπανος) {από το jerk off (αυνανίζομαι)} και το scumbag (λεχρίτης).

⁵ Allan and Burridge, 1991 · Jay, 2000 · Wajnryb, 2005

⁶ Hughes, 1991/1998

⁷ Pinker, 2007

⁸ Hughes, 1991/1998

Ωστόσο, οι προοδευτικής νοοτροπίας κωμικοί έχουν προσπαθήσει να συμβάλουν προς αυτή την κατεύθυνση, επαναλαμβάνοντας άσεμνους όρους μέχρι να τους «απευαισθητοποιήσουν» (διαδικασία που οι γλωσσολόγοι ονομάζουν σημασιολογικό κορεσμό) ή μεταβαλλόμενοι στιγμιαία οι ίδιοι σε καθηγητές γλωσσολογίας και εφιστώντας μας την προσοχή στην αρχή της αυθαιρεσίας του γλωσσικού σημείου.⁹ Ένα παράδειγμα σ' αυτόν τον ισχυρισμό αποτελεί το παρακάτω:

Η λέξη «tits» «βυζιά» θεωρείται σήμερα αρκετά «καθαρή» ώστε να παραλειφθεί από το νόμο περί ευπρεπών ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών και να δημοσιεύεται ακόμη και στη «γκρίζα κυρία» της δημοσιογραφίας, τους *New York Times*. Πολλές λέξεις, ωστόσο, παραμένουν ταμπού για αιώνες. Το ποιες λέξεις γίνονται πιο καθαρές και ποιες πιο βρόμικες είναι εξίσου αστάθμητο όσο και η άνοδος και πτώση του ονόματος *Steve*.¹⁰

Ανάλογες εκστρατείες απευαισθητοποίησης έβαλαν στο στόχαστρό τους υβριστικά επίθετα για γυναίκες και μειονότητες, δύο ομάδες που συχνά προσπαθούν να «επαναδιεκδικήσουν» τις λέξεις χρησιμοποιώντας τες επιδεικτικά μεταξύ τους.

Το σφρίγος συγκεκριμένων λέξεων μπορεί να παραλλάσσει ακόμη περισσότερο από τη μία γλώσσα στην άλλη.¹¹ Στη Γαλλική του Κεμπέκ, το *merde* (σκατά) είναι πολύ πιο ήπιο από το αγγλικό ισοδύναμό του, πλησιάζοντας μάλλον το *crap* (μπούρδες), ενώ ελάχιστοι ομιλητές γνωρίζουν ότι το *con* (ηλίθιος) πλησίαζε σημασιολογικά την έννοια του αιδοίου.¹²

Ωστόσο, παρά τις παραλλαγές, ανάλογα με τον κάθε τόπο και χρόνο, είναι ασφαλές να πούμε ότι οι περισσότερες γλώσσες, πιθανότατα όλες, περιέχουν βεβαρημένες λέξεις που θα μπορούσαν ίσως να χρησιμοποιηθούν σε μία ευγενική συνομιλία.

Στις περισσότερες άλλες γλώσσες, οι λέξεις ταμπού πηγάζουν από τον ίδιο σύντομο θεματικό κατάλογο, από τον οποίο αντλούν τις βωμολοχίες τους η Αγγλική και η Γαλλική: σεξ, αφόδευση, θρησκεία, θάνατος, αναπηρία και περιθωριακές ομάδες.¹³ Βεβαίως, οι ισχυρισμοί ότι η αισχρολογία μπορεί αν απουσιάζει παντελώς από κάποια γλώσσα, έχουν τύχει επιφυλακτικής υποδοχής. Αληθεύει ότι σε πολλά μέρη του κόσμου, αν ζητήσει κανείς από τους ομιλητές να αναφέρουν τα τοπικά αισχρολόγια, εκείνοι ίσως φανούν διστακτικοί. Ωστόσο, η βωμολοχία και η υποκρισία πηγαίνουν χέρι χέρι, εφόσον μάλιστα σε ορισμένα

⁹ Pinker, 2007

¹⁰ Hughes, 1991/1998

¹¹ Allan and Burridge, 1991 · Jay, 2000 · Wajnryb, 2005

¹² Pinker, 2007

¹³ Allan and Burridge, 1991 · Aman, 1987 · Crystal, 1997 · Jay, 2000 · Wajnryb, 2005

ερωτηματολογία προσωπικότητας για ανίχνευση ψεύδους, περιέχονται στοιχεία όπως «Μερικές φορές βρίζω».

Τα γλωσσικά ταμπού αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου φαινομένου, γνωστού ως λεκτική μαγεία.¹⁴ Αν και ένα από τα θεμέλια της γλωσσολογίας αποτελεί η αρχή ότι η σχέση ενός ήχου και μιας σημασίας είναι αυθαίρετη, οι περισσότεροι άνθρωποι διαισθητικά πιστεύουν το αντίθετο. Μεταχειρίζονται το όνομα μιας οντότητας ως μέρος της ουσίας της, έτσι ώστε η απλή πράξη της εκφώνησης ενός ονόματος να θεωρείται σαν μέσο για να επιδράσει κανείς στο αντικείμενο αναφοράς του.¹⁵ Οι επωδές, τα ζόρκια, οι προσευχές και οι κατάρες είναι τρόποι, με τους οποίους οι άνθρωποι προσπαθούν να επηρεάσουν τον κόσμο μέσω των λέξεων, ενώ οι λέξεις- ταμπού και οι ευφημισμοί είναι τρόποι με τους οποίους προσπαθούν να μη τον επηρεάσουν.

Η πανταχού παρουσία και η δύναμη της βωμολοχίας υποδηλώνουν ότι οι λέξεις ταμπού ενδέχεται να αξιοποιούν κάποια βαθύτερα και αρχαιότερα συναισθηματικά μέρη του εγκεφάλου. Εδώ και καιρό, οι ψυχολογολόγοι έχουν προσδιορίσει τρεις βασικούς άξονες παραλλαγής των συνδηλώσεων μιας λέξης: κατά τη βαθμοκλίμακα καλό – κακό, ασθενές – ισχυρό και ενεργητικό – παθητικό.¹⁶ Λόγου χάριν, το hero (ήρωας) είναι καλό, ισχυρό και ενεργητικό· το coward (δειλός) είναι κακό, ασθενές και παθητικό· το traitor (προδότης) είναι κακό, ασθενές και ενεργητικό. Οι λέξεις – ταμπού συνωστίζονται στην ακραία βαθμίδα του πολύ κακού και πολύ ισχυρού, αν και βεβαίως υπάρχουν και άλλες διαστάσεις σε μια συνδήλωση.

Το ακούσιο ρίγος που μας διαπερνά, όταν ακούμε η διαβάζουμε μία λέξη – ταμπού, προέρχεται από ένα βασικό χαρακτηριστικό του γλωσσικού συστήματος: η κατανόηση της σημασίας μιας λέξης είναι αυτόματη. Όχι απλώς δε διαθέτουμε καλύπτρες στα αυτιά μας για να αποκρούουμε μία ανεπιθύμητη λέξη, αλλά, μόλις ακούσουμε ή δούμε μια λέξη, είμαστε ανίκανοι να τη μεταχειριστούμε ως ορنيθοσκάλισμα ή ως θόρυβο· έτσι, αντανakλαστικά, την ανακαλούμε στη μνήμη μας και αντιδρούμε στη σημασία της, συμπεριλαμβανομένης και της συνδήλωσής της. Έτσι, ένας ομιλητής ή ένας συγγραφέας μπορεί να χρησιμοποιήσει μία λέξη – ταμπού για να προκαλέσει κάποια συναισθηματική αντίδραση στους ακροατές ή στους αναγνώστες του, λίγο – πολύ παρά τη θέλησή τους.

Όταν κανείς βρίζει φωναχτά, όπως και όταν ακούει τις βρισιές των άλλων, αξιοποιεί τα βαθύτερα και αρχαιότερα μέρη του εγκεφάλου. Η

¹⁴ Allan and Burridge, 1991 · Rosenblum and Pinker, 1983

¹⁵ Pinker, 2007

¹⁶ Osgood, Suci and Tannenbaum, 1957

αφασία, η απώλεια του έναρθρου λόγου, κατά κανόνα προκαλείται από βλάβες στο φλοιό και την υποκείμενη λευκή ουσία κατά μήκος της πλάγιας αύλακας (σιλουΐειος σχισμή) στο αριστερό ημισφαίριο του εγκεφάλου.¹⁷ Σχεδόν όσο καιρό οι νευρολόγοι μελετούν την αφασία, παρατηρούν ότι οι ασθενείς μπορούν να διατηρήσουν την ικανότητα να βρίσκουν.¹⁸ Η επιβίωση της βωμολοχίας στην αφασία υποδηλώνει ότι οι υβριστικοί χαρακτηρισμοί αποθηκεύονται στο δεξιό ημισφαίριο.¹⁹ Έτσι, το δεξιό ημισφαίριο – ίσως – ενοχοποιείται για τις βωμολοχίες και για έναν ακόμη λόγο: ενέχεται πολύ περισσότερο στο συναίσθημα, ιδίως στα αρνητικά συναισθήματα.²⁰ Και όμως, την εκφορά υβριστικών χαρακτηρισμών ίσως να μη τη δρομολογεί ο φλοιός του δεξιού ημισφαιρίου, αλλά μία εξελικτικά αρχαιότερη δομή του εγκεφάλου, τα γάγγλια.²¹ Τα βασικά γάγγλια είναι ομάδες νευρώνων που βρίσκονται βαθειά στο εσωτερικό των εγκεφαλικών ημισφαιρίων και έχουν σημαντικό ρόλο στη ρύθμιση της κίνησης και τη γνωστική λειτουργία.²²

3.3 Ο άσεμνος λόγος ως σημασιολογικό μέσο

Παρακάτω, εξετάζοντας το θέμα της βωμολοχίας από τη σκοπιά της σημασιολογίας, βλέπουμε ότι, επειδή αντιλαμβανόμαστε με τρόπο αυτόματο την ομιλία, μία λέξη – ταμπού υποκλέπτει την προσοχή μας και μας αναγκάζει να λάβουμε υπόψη μας τις δυσάρεστες συνδηλώσεις της. Αυτό μας καθιστά όλους ευάλωτους σε νοητικές επιθέσεις, όποτε στο ακουστικό μας πεδίο βρίσκονται και άλλοι ομιλητές, λες και μας έχουν δεμένους σε μια καρέκλα και μας δίνουν τη μία γροθιά μετά την άλλη. Κατανοούμε σαφώς ότι οι βωμολοχίες συσχετίζονται με τα είδη σκέψεων που αναστατώνουν τους ανθρώπους και το λόγο για τον οποίο επιδιώκουν οι τελευταίοι να επιβάλουν αυτές τις σκέψεις στους άλλους.²³

Οι ιστορικές καταβολές της βωμολοχίας στην Αγγλική και σε πολλές άλλες γλώσσες, βρίσκονται παραδόξως στη θρησκεία.²⁴ Αυτό φαίνεται σε δημοφιλείς όρους όπως: hell, damn, God, όπως και σε πολλούς όρους για τα ίδια τα γλωσσικά – ταμπού: profanity (βέβηλος), blasphemy (ασέβεια προς τα Θεία) κτλ.

¹⁷ Dronkers, Pinker and Damasio, 1999

¹⁸ Jay, 2000 · Van Lancker and Cummings, 1999

¹⁹ Jay, 2000 · Van Lancker and Cummings, 1999

²⁰ Etcoff, 1986

²¹ Wise, Murray and Gerfen, 1996

²² Pinker, 2007

²³ Pinker, 2007

²⁴ Allan and Burridge, 1991 · Hughes, 1991/1998

Μία άλλη κύρια πηγή των λέξεων – ταμπού είναι η σεξουαλικότητα. Η εξελικτική ψυχολογία έχει καταγράψει τα συγκρουόμενα συμφέροντα που είναι εγγενή στην ανθρώπινη σεξουαλικότητα. Ένα μέρος αυτών εκδηλώνεται στη γλώσσα.²⁵ Ο ανεπιτήδευτος λόγος για το σεξ μαρτυρά την άποψη ότι το σεξ είναι τετριμμένο ζήτημα, όπως το τένις ή ο φιλοτελισμός, και όντως έτσι μπορεί να φαίνεται τη δεδομένη στιγμή στους δύο συντρόφους. «Οι μακροχρόνιες συνέπειες, ωστόσο, μπορεί να γίνουν έντονα αισθητές σ' έναν κύκλο ενδιαφερομένων»²⁶ (οι οικογένειες εκατέρωθεν).

Όσον αφορά τις διαφωνίες σε σεξουαλικά ζητήματα, η σύγκρουση αντρών και γυναικών είναι πολύ σφοδρή απ' ό,τι η σύγκρουση μεταξύ νεότερων και γηραιότερων ή μεταξύ μεμονωμένων ατόμων και της κοινωνίας. Δε μας εκπλήσσει το ό,τι σε όλες τις κουλτούρες οι άντρες κυνηγούν με μεγαλύτερη όρεξη το σεξ, είναι πολύ πρόθυμοι να κάνουν περιστασιακό σεξ και είναι πιο πιθανό να φλερτάρουν, να εξαπατούν ή να ασκούν βία για μία ερωτική επαφή.²⁷ Έτσι, κατανοούμε συγκρίνοντας τις συνήθειες των δύο φύλων, γιατί οι άντρες κατά μέσο όρο βρίζουν περισσότερο, ενώ υπάρχει η αίσθηση ότι πολλοί όροι – ταμπού είναι ιδιαίτερα υποτιμητικοί για τις γυναίκες – εξού και η παλιά απαγόρευση των βωμολοχιών «μπροστά σε κυρίες».²⁸

Μολονότι οι άνθρωποι σήμερα βλέπουν, σκέφτονται και κάνουν σεξ πιο συχνά απ, ό,τι στο παρελθόν, το θέμα ακόμη δεν έχει ξεφύγει από τα ταμπού. Βεβαίως, η σεξουαλική επανάσταση αποτελεί ένα ιστορικό γεγονός, η αλήθεια όμως είναι ότι έχουμε αρκετό δρόμο να «διανύσουμε» μέχρι να εξερευνήσουμε τη σεξουαλικότητά μας πλήρως. Αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι εξακολουθούν να υψώνουν φραγμούς στο νου τους, για να αποκλείουν ορισμένους ειρμούς σκέψεων.

Εν κατακλείδι, η γλώσσα θεωρείται συχνά ένα όπλο, οπότε οι άνθρωποι θα πρέπει να προσέχουν που στοχεύουν και πότε τραβούν τη σκανδάλη.²⁹ Οι αισχρολογίες μπορεί σαφώς να είναι ενοχλητικές στον ακροατή, αλλά είναι επίσης μία ομολογία από μέρους του ομιλητή ότι δεν μπορεί να σκεφτεί κάποιον άλλο τρόπο για να κάνει αξιοπρόσεχτα τα όσα λέει. Βεβαίως, το απλό άκουσμα των λέξεων – ταμπού μας δίνει την αίσθηση ότι μας διαφθείρουν ηθικά · έτσι τις θεωρούμε όχι μόνο δυσάρεστες στη σκέψη, αλλά και εντελώς αδιανόητες – δηλαδή ταμπού. Τίποτε όμως, από τα παραπάνω δε σημαίνει ότι οι λέξεις θα πρέπει να απαγορευτούν, αλλά απλώς ότι οι επιπτώσεις τους στους ακροατές θα πρέπει να κατανοούνται και να προβλέπονται. Έτσι, μαθαίνουμε ότι,

---

²⁵ Buss, 1994 · Symons, 1979

²⁶ Pinker, 2007

²⁷ Buss, 1994 · Symons, 1979

²⁸ Allan and Burridge, 1991 · Jay, 2000 · Wajnryb, 2005

²⁹ Pinker, 2007

όταν οι βωμολοχίες χρησιμοποιούνται με περίσκεψη, μπορεί να είναι αστείες, καυστικές, πνευματώδης και αλλόκοτα περιγραφικές. Περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο τύπο γλώσσας, επιστρατεύουν πλήρως τις εκφραστικές μας ικανότητες : τη συνδυαστική δομή της σύνταξης, τη γλαφυρότητα της μεταφοράς, την απόλαυση της παρήχησης, του μέτρου και της ομοιοκαταληξίας³⁰ και το συναισθηματικό φορτίο των συμπεριφορών μας, αδιανόητων και μη.³¹ Ο Σαίξπηρ, που και ο ίδιος ήταν εξοικειωμένος με τις ύβρεις του κόσμου μας, έβαλε τον Κάλιμπαν να μιλήσει εξ' ονόματος ολόκληρης της ανθρωπότητας όταν είπε: «Μ' έμαθες να μιλάω και τ' όφελός μου μόνο είναι που ξέρω να καταριέμαι».³¹

---

³⁰ Pinker, 2007

³¹ Pinker, 2007

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

**Πως τα υπονοούμενα και ο υπαινικτικός λόγος
αποκαλύπτουν κάτι για τις
ανθρώπινες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις**

4.1 Η πλάγια ομιλία

Το κεφάλαιο αυτό αφορά την πλάγια ομιλία – το γιατί τόσο συχνά αρκούμαστε σε μισόλογα και δε λέμε απλώς αυτό που εννοούμε. Η πλάγια ομιλία εμφανίζεται σε πολλά πεδία όπου η επιλογή των λέξεων μπορεί να κάνει τη διαφορά, μεταξύ άλλων στη ρητορική και την πειθώ, τις διαπραγματεύσεις και τη διπλωματία, τις στενές προσωπικές σχέσεις και το φλέρτ, καθώς και στην εκβίαση, τη δωροδοκία και τη σεξουαλική παρενόχληση. Θέτει επίσης ζητήματα για τη φύση μας ως κοινωνικών όντων. Και ως κοινωνικά όντα, οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τη γλώσσα σε «φαινόμενα» πολιτικών μηχανορραφιών, στην οικονομία, στην τεχνολογία, στην οικογένεια, στο σεξ και στη φιλία, διαδικασίες οι οποίες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ατομική αναπαραγωγική επιτυχία.¹

Η απάτη και η αυταπάτη, ψευδαίσθηση και η πραγματικότητα, αλλά και ο τρόπος που παρουσιάζει κανείς τον εαυτό του στην καθημερινή ζωή, αποτελούν μερικά μόνο από τα ψυχολογικά θέματα που μπορούν να απαντηθούν καθώς παρατηρούμε διάφορα άτομα να αντιδρούν απέναντι σε ανθρώπους, οι οποίοι δεν είναι αυτό που φαίνονται. Οι λέξεις μας αποτελούν κομμάτι του κοινωνικού μας εαυτού όσο και η εμφάνιση και η διαγωγή μας, άρα όταν κάποιος χρησιμοποιεί την εσφαλμένη ταυτότητα ως μηχανισμό προώθησης μιας πλοκής, μπορεί να αναδείξει κάποιους από τους τρόπους με τους οποίους συγκαλύπτουμε τις προθέσεις μας μέσα στη γλώσσα.

Όταν οι άνθρωποι συζητούν, λένε παχιά λόγια ο ένας στον άλλο, παίζουν θέατρο, υπεκφεύγουν, κομπιάζουν και προσφεύγουν σε διάφορες ασάφειες και υπαινιγμούς. Αυτή είναι μία διεργασία νοητικού επιπέδου, η οποία εκτελείται από όλους μας. Το αξιοσημείωτο είναι ότι την ίδια στιγμή διατυμπανίζουμε πόσο θα θέλαμε να μιλάμε ανεπιτήδευτα, να φτάσουν οι άνθρωποι σ' ένα σημείο όπου θα λένε ό,τι εννοούν – τόσο απλό. Βεβαίως μία τέτοια υποκρισία είναι πανανθρώπινη. Ακόμη και στις κοινωνίες με τη μεγαλύτερη ευθύτητα στις διαπροσωπικές σχέσεις, οι άνθρωποι δε ξεφουρνίζουν απλώς αυτό που εννοούν · συγκαλύπτουν τις προθέσεις τους με διάφορες μορφές ευγένειας, υπεκφυγής και ευφημισμών.² Το φλέρτ είναι ένα κλασικό παράδειγμα:

---

¹ Pinker, 2000

² Allan & Burridge, 1991 · Brown & Levinson, 1987β

✓ **«Θα ήθελες να ανέβεις πάνω να δεις τις γκραβούρες μου;»**

Πρόκειται για ένα παράδειγμα διφορούμενης διατύπωσης ενός νοήματος, το οποίο «ξεγυμνωμένο» απ' αυτή τη «λεκτική κάλυψη» θα μπορούσε να μετασχηματιστεί ως εξής:

✓ **«Θα ήθελες να ανέβεις πάνω να κάνουμε έρωτα;»**

Τα νοήματά μας όμως, πέρα από επιθυμίες μπορεί να εκφράζουν και συγκαλυμμένες απειλές. Το παράδειγμα του εξυπνάκια μαφιόζου που προσφέρει προστασία με άσκηση διακριτικής πίεσης :

 «Ωραίο μαγαζί έχεις στήσει. Θα ήταν όντως κρίμα να του συμβεί κάτι.»

Η συγκαλυμμένη δωροδοκία είναι ένας ακόμη αναγνωρίσιμος παράγοντας συγκεκαλυμμένης πράξης από τη βεβαιότητα της κατοχύρωσης ενός ατόμου εξασφαλισμένου ηθικά μέσω της χρήσης επιτρεπτών κοινωνικά νοημάτων και λέξεων. Το παρακάτω παράδειγμα δείχνει την άμεση ανταλλαγή υπόγειων και διφορούμενων νοημάτων μεταξύ ενός αστυφύλακα και ενός οδηγού με παραβατική συμπεριφορά που δίνει την άδεια οδήγησης στον αστυνομικό με ένα πενηνταδόλλαρο να προεξέχει:

«Ίσως το καλύτερο θα ήταν να το ρυθμίσουμε εδώ στο Μπρέιναρντ...»

Και τα ευγενικά αιτήματα, όμως, γίνονται με αναρίθμητες μορφές περιστροφών³ :

 «Αναρωτιέμαι αν θα μπορούσατε να μου δώσετε τη γουακαμόλε;»

---

³ Pinker, 2007

«Μήπως μπορείτε να μου δώσετε τη γουακαμόλε;»

«Αν θα μπορούσατε να μου δώσετε τη γουακαμόλε, θα σας ήμουν ευγνώμων.»

Έτσι, αποφεύγεται το πολύ ευθύ νόημα:

«Δωσ' μου τη γουακαμόλε.»

Είναι αποδεκτή η θεωρία ότι χρησιμοποιούμε διαφορούμενες λέξεις για να αποφύγουμε την αμηχανία και τα αδιέξοδα, για να κρατήσουμε «καθαρό πρόσωπο» ή να εκτονώσουμε διάφορες κοινωνικές εντάσεις. Η θεωρία αυτή ενισχύεται από τον κλάδο της κοινωνικής ψυχολογίας που μας υπενθυμίζει ότι οι άνθρωποι δεν ανταλλάσσουν απλώς δεδομένα σαν να ήταν μόντεμ, αλλά προσπαθούν να κρατήσουν τα προσχήματα, και αυτό ισχύει τόσο για τον ομιλητή, όσο και για τον ακροατή.⁴

Η ψυχολόγος Ellen Winner και οι συνάδελφοί της έχουν δείξει ότι οι άνθρωποι αποκομίζουν καλύτερη εντύπωση για ομιλητές που εκφράζουν την κριτική τους με σαρκασμό («*Μα πόσο ωραία έπαιξες!*») και όχι ευθέως («*Μα πόσο χάλια έπαιξες!*») Οι σαρκαστικοί ομιλητές συγκριτικά με τους ευθείς θεωρούνται λιγότερο θυμωμένοι, λιγότερο επικριτικοί και με περισσότερο αυτοέλεγχο.⁵

Το διπλό μήνυμα που δίνεται με ένα υπονοούμενο, βρίσκει ευρύτερο πεδίο εφαρμογής στο πιο κοινό είδος πλάγιας ομιλίας, την ευγένεια. Η ευγένεια στη γλωσσολογία δεν αναφέρεται σε μία κοινωνική ετικέτα, όπως όταν τρως τα μπιζέλια σου χωρίς μαχαίρι, αλλά σε αναρίθμητες προσαρμογές που κάνουν οι ομιλητές με σκοπό να αποφύγουν τους εξίσου αναρίθμητους τρόπους με τους οποίους οι ακροατές θα μπορούσαν να αποκομίσουν αρνητικές εντυπώσεις. Οι άνθρωποι είναι πολύ, μα πολύ εύθικτοι, και οι ομιλητές διαλέγουν χίλιες – δυο παρακαμπτήριους μόνο και μόνο για να μην πατήσουν τον κάλο του άλλου.

---

⁴ Pinker, 2007

⁵ Dews, Kaplan & Winner 1995 · Winner & Gardner, 1993

4.2 Η θεωρία της γλωσσικής ευγένειας

Παρακάτω, οι ανθρωπολόγοι Penelope Brown και Stephen Levinson δείχνουν με ποιον τρόπο οι άνθρωποι απανταχού της γης χρησιμοποιούν την ευγένεια ως στιλβωτικό των κοινωνικών συναναστροφών.⁶

Η θεωρία της γλωσσικής ευγένειας ξεκινά με την παρατήρηση του Erving Goffman ότι οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν, φροντίζουν μονίμως να διατηρούν ένα ασαφές αλλά καίριο αγαθό που αποκαλείται «πρόσωπο» (face) - από τον αγγλικό ιδιωματισμό “to save face” (κρατώ καθαρό πρόσωπο, περισώζω το κύρος μου).⁷ Ο Goffman όρισε το πρόσωπο ως μία θετική κοινωνική αξία, την οποία διεκδικεί για λογαριασμό του το άτομο. Η Brown και ο Levinson το υποδιαίρεσαν σε θετικό πρόσωπο, δηλαδή την επιθυμία να χαίρει επιδοκιμασίας (ειδικότερα αν θέλουν οι άλλοι για εσάς αυτό που εσείς θέλετε για τον εαυτό σας), και αρνητικό πρόσωπο, την επιθυμία να είναι ανεμπόδιστο ή αυτόνομο.⁸

Μολονότι υπάρχουν πολλοί τρόποι, με τους οποίους ένας ομιλητής μπορεί να θίξει κάποιο ευαίσθητο σημείο, δεν μπορεί μονίμως να βαδίζει στις μύτες των ποδιών. Οι άνθρωποι θα πρέπει να προχωρούν απρόσκοπτα στη ζωή τους και, σ’ αυτό το πλαίσιο, να διακινούν αιτήματα, ειδήσεις και παράπονα. Η λύση, λοιπόν, είναι να αντισταθμίζουν τα λεγόμενά τους με την ευγένεια:

Ο ομιλητής «χρυσώνει το χάπι» των εκφωνημάτων του με καλοπιάσματα που βεβαιώνουν το ενδιαφέρον του για τον ακροατή ή αναγνωρίζουν την αυτονομία του. Η Brown και ο Levinson, όπως είδαμε, ονομάζουν αυτές τις θέσεις τους θετική και αρνητική ευγένεια · καλύτεροι όμως όροι θα ήταν «συμπάθεια» και «συμμόρφωση».⁹

Η κυριολεξία της διατύπωσης ενός ευγενικού αιτήματος δεν μπορεί να είναι απλώς μία οποιαδήποτε ανακολουθία. Αναδεικνύει με χαρακτηριστικό τρόπο μία από τις προϋποθέσεις ενός λογικού αιτήματος, που οι γλωσσολόγοι ονομάζουν συνθήκες επιτυχίας. Δεν έχει σημασία να ζητήσετε από κάποιον να σας δώσει το αλάτι, αν ήδη έχετε αλάτι, αν δε θέλετε αλάτι, αν δε θέλετε να σας δώσει αλάτι, αν ο ακροατής είναι ανίκανος να σας δώσει αλάτι, αν είναι απρόθυμος να σας δώσει αλάτι ή αν είστε βέβαιος ότι δεν πρόκειται να σας δώσει το αλάτι. Καθεμία απ’ αυτές τις προϋποθέσεις μπορεί να τεθεί ως βεβαίωση, ερώτηση ή αμφιβολία για να ζητήσει κανείς το αλάτι με πλάγιο τρόπο.¹⁰

---

⁶ Brown & Levinson, 1987β

⁷ Goffman, 1967

⁸ Pinker, 2007

⁹ Pinker, 2007

¹⁰ Clark, 1996 · Clark & Schunk, 1980 · Francik & Clark, 1985 · Gibbs, 1986 · Searle, 1975

- **«I could use some salt.»** (Θα μπορούσα να βάλω λίγο αλάτι.)
- **«I'd appreciate it if you could pass the salt.»** (Θα το εκτιμούσα αν μπορούσες να μου δώσεις το αλάτι.)
- **«Can you pass the salt?»** (Μπορείς να μου δώσεις το αλάτι;)
- **«Could you possibly pass the salt?»** (Θα μπορούσες ίσως να μου δώσεις το αλάτι;)
- **«Would you pass the salt?»** (Θα μου έδινες το αλάτι;)

Η θεωρία της ευγένεια είναι μία καλή αρχή, αλλά δεν αρκεί. Όπως πολλές θεωρίες «περί προαγωγής των συμφερόντων της ομάδας» στην κοινωνική επιστήμη, δέχεται εξ' αρχής ότι ο ομιλητής και ο ακροατής συνεργάζονται σε πλήρη αρμονία, με τον καθένα να προσπαθεί να διασώσει το πρόσωπο του άλλου.¹¹ Χρειάζεται όμως, παράλληλα, να καταλάβουμε τι συμβαίνει, όταν τα συμφέροντα ενός ομιλητή και ενός ακροατή είναι εν μέρει αντικρουόμενα, όπως τόσο συχνά συμβαίνει στην πραγματική ζωή.

Συνεχίζοντας παρακάτω έχει σημασία να κοιτάξουμε πως προσπαθούμε πολλές φορές να θολώσουμε τα νερά σε μία διαπροσωπική μας συναλλαγή με έναν άνθρωπο μετασχηματίζοντας έννοιες όπως «δωροδοκία» και «λάδωμα» σε «προσφορά διεξόδου» και «αποποίηση ευθύνης». Έχουμε το παράδειγμα ενός οδηγού, ο οποίος πραγματοποιεί παράβαση καθώς διασχίζει διασταύρωση με κόκκινο σηματοδότη. Τον σταματάει ο τροχονόμος για να του βεβαιώσει πρόστιμο παράβασης και ο οδηγός εξετάζει το ενδεχόμενο να αποφύγει αυτό το γεγονός «λαδώνοντας» τον τροχονόμο. Ο μοναδικός τρόπος για να συμβεί αυτό είναι να πει στον αστυφύλακα:

➔ «Αν με αφήσεις να φύγω χωρίς κλήση, θα σου δώσω πενήντα δολάρια.»

---

¹¹ Pinker, 2002

Δυστυχώς όμως, δεν ξέρει αν ο τροχονόμος είναι ανέντιμος και θα δεχτεί ή αν είναι έντιμος και θα τον συλλάβει για απόπειρα δωροδοκίας. Κάθε σενάριο, σαν αυτό, όπου η καλύτερη εξέλιξη μιας πράξης, εξαρτάται από τις επιλογές ενός άλλου δράστη, αποτελεί αντικείμενο της θεωρίας παιγνίων· στην εν λόγω θεωρία, η πολύπλοκη εκείνη κατάσταση όπου ο ένας δράστης δε γνωρίζει τις αξίες του άλλου διευρύνθηκε κυρίως από τον Thomas Schelling, που την ονόμασε «πρόβλημα ταυτοποίησης»¹². Οι αποδόσεις ωφελείας συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα, όπου οι γραμμές αναπαριστούν τις επιλογές του οδηγού και οι στήλες τους διάφορους τύπους τροχονόμου που θα μπορούσε να συναντήσει, ενώ τα κελιά του πίνακα αναπαριστούν το τι μέλλει να συμβεί στον οδηγό:

Ανέντιμος Τροχονόμος   Έντιμος Τροχονόμος

<i>Δε δωροδοκώ</i>	<i>Κλήση</i>	<i>Κλήση</i>
<i>Δωροδοκώ</i>	<i>Τη γλυτώνω</i>	<i>Σύλληψη για απόπειρα δωροδοκίας</i>

Ο οδηγός βρίσκεται όπως δείχνει το σχήμα σε μία θέση τεσσάρων υποθέσεων που ουσιαστικά είναι τρεις οι υποθέσεις μας, γιατί στην πρώτη περίπτωση που δε θα δωροδοκήσει τον αστυνομικό, είτε ο τελευταίος είναι έντιμος, είτε ανέντιμος, ο οδηγός θα πάρει κλήση, ενώ για την περίπτωση της δωροδοκίας, έχουμε δύο νοηματικές αποδόσεις:

1. Δωροδοκώ → ανέντιμο τροχονόμο = Τη γλυτώνω
2. Δωροδοκώ → έντιμο τροχονόμο = Συλλαμβάνομαι για απόπειρα δωροδοκίας

Στην πραγματική ζωή, οι συγκεκριμένες δωροδοκίες αποτελούν πονοκέφαλο για τα όργανα επιβολής της τάξης και το νομικό σύστημα. «Δεν προσπάθησα να τον δωροδοκήσω· τον ρώτησα από περιέργεια αν υπήρχε κάποιος τρόπος να πληρώσω επιτόπου το πρόστιμο» θα μπορούσε να είναι η απολογία ενός κατηγορούμενου. Όσοι δωροδοκούν λοιπόν, στην πραγματική ζωή θα πρέπει να συγκαλύπτουν τις προτάσεις τους με ακόμα

¹² Schelling, 1960

μεγαλύτερη διακριτικότητα, διακινδυνεύοντας να χάσουν την ευκαιρία που τους δίνεται, αν ίσως τύχουν σε διεφθαρμένο αστυνομικό.¹³

Η επινοητικότητα, ωστόσο, αυτών των τεχνασμάτων δείχνει ότι τα νοήματα ή και υπονοούμενα επιστρατεύουν την κοινωνική νοημοσύνη στο σύνολό της και δεν περιορίζονται στην ερμηνεία της ίδιας της γλώσσας.

Έτσι, τα παιχνίδια που παίζουμε, κάθε φορά που χρησιμοποιούμε τη γλώσσα, κάθε άλλο παρά απερίσκεπτα δεν είναι. Προέρχονται από το γεγονός ότι η συνομιλία είναι μία χαρακτηριστικά κοινωνική δραστηριότητα. Κάνουμε διάφορα πράγματα με τις λέξεις – προσφέρουμε, διατάζουμε, απειλούμε, εισηγούμαστε – και όλα αυτά κατ' ανάγκη επηρεάζουν τις μεταξύ μας σχέσεις. Έτσι, επιλέγουμε τις λέξεις μας και τον τρόπο εκφοράς τους με προσοχή, γιατί πρέπει να φέρουν σε πέρας δύο αποστολές συγχρόνως: να μεταδώσουν τις προθέσεις μας και να διατηρήσουν ή να επαναδιαπραγματευθούν τους δεσμούς μας με τους συνανθρώπους μας. Ο απώτατος λόγος, για τον οποίο η ομιλία μας είναι τόσο πλάγια, βρίσκεται σ' έναν κίνδυνο των πληροφοριών – διαφορετικό απ' αυτό που αμέσως θα σκεφτούμε όλοι, ότι δηλαδή μας καταγιγίζουν τα όσα πολλά λένε – το ό,τι μας δηλητηριάζουν όσα αυτές λένε. Έτσι, πολλές φορές, επιλέγουμε να μη γνωρίζουμε κάποια πράγματα, γιατί προβλέπουμε ότι θα έχουν ανεξέλεγκτη επιρροή στα συναισθήματά μας.

¹⁴ Η γνώση, λοιπόν, ενδέχεται να είναι επικίνδυνη όταν ένας ορθολογικός νους αναγκάζεται να τη χρησιμοποιήσει με ορθολογικούς τρόπους, επιτρέποντας έτσι σε κακοπροαίρετους ή απρόσεκτους ομιλητές να καταλήξουν αυθαίρετα σε αρνητικά συμπεράσματα. ¹⁵ Αυτό καθιστά την εκφραστική δύναμη της γλώσσας συγχρόνως σε ευχή και κατάρα: μας επιτρέπει να μάθουμε ό,τι θέλουμε να γνωρίζουμε, όμως μας επιτρέπει να μάθουμε και ό,τι δε θέλουμε να γνωρίζουμε. Γι' αυτό το λόγο δε μας εκπλήσσει το γεγονός ότι έχουμε την προσδοκία από τους συνανθρώπους, με τους οποίους επικοινωνούμε και δεχόμαστε αλληλεπιδράσεις, να «ντύνουν» τις λέξεις τους με ευγένεια, υπονοούμενα και άλλες μορφές «διφορούμενης γλωσσικής χρήσης».¹⁶

---

¹³ Pinker, 2007

¹⁴ Pinker, 2007

¹⁵ Pinker, 2007

¹⁶ Pinker, 2007

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Lesky, A., 1964
(σελίδα 174)

«Σύμφωνα με την πληροφορία του Πausανία (10, 28, 3) ο Πολύγνωτος στην περίφημη εικόνα του Άδη, που την ζωγράφισε στην λέσχη των Κνιδίων στους Δελφούς, παράστησε έναν Τέλλη και μία Κλεόβοια, καθώς περνούν τον Αχέροντα. Και στις δύο μορφές ο μεγάλος Θασίτης ζωγράφος έδειξε ένα κομμάτι τοπικής ιστορίας. Τέλλης ήταν χαϊδευτικό του: Τελεσικλής και αυτός ήταν αρχηγός μιας αποικίας που πήγε από την Πάρο στη Θάσο ` ήταν πρόγονος, σύμφωνα με τον Πausανία ο προπάππος του Αρχίλοχου.

Εκείνη η Κλεόβοια όμως που είναι μαζί του στο ταξίδι αυτών των αποίκων, μετέφερε από την Πάρο μέσα σ' ένα κουτί τα « όργια » της Δήμητρας...

Ένα πολύ διαδεδομένο στοιχείο στις λατρείες της γονιμότητα ήταν η τολμηρή, ως την αδιαντροπία υψωμένη βωμολοχία. Αυτήν την απερίφραστη αισχρολογία καθώς και τις άσεμνες επιδείξεις τις θεωρούσαν σε τελευταία ανάλυση σαν μια αποτροπή του κακού. Αυτή η αποτροπαική αισχρολογία χρησιμοποιούσε τον ίαμβο, κι έτσι το να εκφράζεται κανείς με ιάμβους μπορούσε να ισοδυναμεί με το: «υβρίζω».

Lesky, A., 1964
(σελίδα 342)

«...κεφάτη και χοντρή κοροϊδία των πανηγυριστών είναι ένα σταθερό της στοιχείο. Την συναντούμε με έναν ξεχωριστό τύπο στη αττική ανοιξιάτικη γιορτή των Ανθεστηρίων απ' όπου πέρασε στα Λήνια. Εκεί αστείοι τύποι τριγυρνούσαν με άμαξες και περίλουζαν με την τολμηρή κοροϊδία τους – που τις περισσότερες φορές θα ήταν σε στίχους – τους θεατές. Η αδιαντροπιά τέτοιων αστείων έχει πέρα πέρα τις ρίζες της στην λατρεία. Πίσω από όλα τα τολμηρά αστεία βρίσκεται σε τελευταία ανάλυση, κάτι που δεν το καταλάβαιναν οι κατοπινές εποχές, η αντίληψη για την αποτροπαική δύναμη του άσεμνου. Τα Φεσκένια (Fensennina) που τα τραγουδούσαν στο γάμο, και το μουντάρικο σκώμμα, που συνόδευε τον θριαμβευτή στον πιο περήφανο, δρόμο της ζωής του, είναι καλά παραδείγματα γι' αυτό.

Έτσι καταλαβαίνουμε τέλος, ότι η καταπληκτικά ζουμερή χοντροκοπιά του Αριστοφάνη και μαζί μ' αυτήν η τάση της αρχαίας κωμωδίας για την προσωπική επίθεση είναι ριζωμένες πέρα για πέρα σε παλιό και ζωντανό έθιμο.»

Κοπιδάκης, Μ. Ζ., «Αισχρολογία»

Στο Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας (Επιστημονική Επιμέλεια Α. Φ. Χριστίδης) , σ. 1030-1035, Θεσσαλονίκη ⁴2006, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

ΑΙΣΧΡΟΛΟΓΙΑ

[ΠΑΡ.ΙΙ.5]

οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν κυρίῳ Ἰησοῦ ὅτι οὐδὲν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ· εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν.

Γνωρίζω και έχω πειστεί στο όνομα του Ιησού ότι δεν υπάρχει τίποτε το πρόστυχο αφ' εαυτού. Πρόστυχο είναι μόνο αυτό που κάποιος θεωρεί ότι είναι πρόστυχο.

Πρὸς Ῥωμαίους 14.14

Το ανδρικό και το γυναικείο μόριο είναι οι πιο ευαίσθητες ερωτογενείς ζώνες του ανθρωπίνου σώματος, ὄργανα αναπαραγωγής, καταληκτήριοι αγωγοί εκκρίσεων, και επιπλέον γειτνιάζουν με το πιο καταφρονημένο μέλος του σώματος, την ἔδρα. Επειδή ακόμη και στην πρωτόγονη σκέψη οι λειτουργίες των οργάνων αυτών δεν αξιολογούνται μόνο με βάση τη σημασία τους για την ευεξία του οργανισμού και τη διαίωσιση του είδους, αλλά και με κριτήρια ηθικοθηρησκευτικά και αισθητικά, οι αντιδράσεις των ανθρώπων κλιμακώνονται από τον ύψιστο σεβασμό ως την ἔσχατη περιφρόνηση. Την κλιμάκωση αυτή στα αρχαία ελληνικά αποκαλύπτουν αφενός η σημασιολογική πολικότητα των ὀρων *αἰδοῖος* και *αἰσχρός*, που ἀνάγονται ωστόσο στην ἴδια ρίζα (**aizd-*), και αφετέρου η πολυωνυμία. Για κανένα πράγματι μέλος του σώματος, ούτε καν για το επικυρίαρχο κεφάλι, δεν χρησιμοποιούνται τόσο ὄροι ὅσοι για τα γεννητικά ὄργανα.

Αισχρολογία είναι η εκστόμιση (και η καταγραφή) λέξεων ή εκφράσεων που αναφέρονται στις ερωτογενείς ζώνες του σώματος του ανθρώπου και των ζώων, στις λειτουργίες που αυτές επιτελούν, καθώς βέβαια και στις φυσικές ανάγκες (ἀπέκκριση ούρων, ἀφόδευση, πορδή, ἔμμηνος ρύσις). Φυσικά, η εκστόμιση αυτή, για να χαρακτηριστεί ως *αισχρολογία*, θα πρέπει να περιέχει ἕνα στοιχείο που υπερβαίνει την απλή κατάδηλωση και σκοπεύει στον αφνιδιασμό και την καταπτόση του ἀποδέκτη. Ο επιστήμων, το αθώο παιδί, ο απλός ἄνθρωπος του πλῆθους, ἀκόμη και ο *ἀγροῖκος* με το περιορισμένο λεξιλόγιο, ἀσφαλῶς δεν *αισχρολογούν* ὅταν ἀναφέρονται ἀδόλως στα *ἀναγκαῖα*, και ἀν ἀκόμη χρησιμοποιούν ἐκφράσεις ἀγοραῖες. Ἀντιθέτως, ἀκόμη και ο πιο περίτεχνος ευφημισμός μπορεῖ να λειτουργήσει ως δητικώτατη *αισχρολογία*, ὅταν ὑπάρχει η πρόθεση ἐκ μέρους του πομπού ή η καχυποψία ἐκ μέρους του ἀποδέκτη. Η *αισχρολογία* ἀκόμη και ως ἐκδήλωση τρυφερότητας (βλ. Οβίδιος, *Ἐρωτικὴ Τέχνη* 724) ἔχει τον χαρακτήρα τῆς ἐπιθετικότητας, τῆς παραμέρισης ἐνός ταμπού, και ἐνδέχεται να προκαλέσει ἀποστρόφη.

Ποιοι και γιατί *αισχρολογούν* κατὰ την ἀρχαιότητα; Πολλοί και για ἀμπολλους λόγους. Για τους βανασουργούς, κωπηλάτες, ἐργάτες, γενικά για τους ἀνθρώπους του μονότονου και καθημερινού μόχθου, η *αισχρολογία* είναι φατική ἐπαφή, δηλαδή ἐγκατάσταση ἐπικοινωνίας, και τέρψη που ἀπομακρύνει τη στενοχώρια. Για τους *φορτικούς*, τα *περιτρώματα* τῆς ἀγοράς, τους περιθωριακούς, τους πορνοβοσκούς, η *αισχρολογία* είναι σύμφυ-

τος τρόπος έκφρασης. Οι πολεμιστές, οι αθλητές, οι εριστικοί, οι φιλεγκλήμονες, αισχρολογούν για να καταποθήσουν τον αντίπαλο. Για τα μειράκια και τους εφήβους η αισχρολογία είναι ένα είδος «διαβατήριας τελετής» (πορείας προς την ενηλικίωση). Οι πόρνες και οι ακόλαστοι (*ἀγροῖκοι* ή και *χαρῖεντες*) αισχρολογούν για να εξάψουν τη λιβιδώ του ερωτικού τους συντρόφου (φетиχιστική χρήση της γλώσσας). Οι γέροντες, οι ευνούχοι (*ἐπιθυμία εὐνούχον ἀποπαρθενεῦσαι νεάνιδα*), οι άνευροι εραστές και οι *ἄστυτοι* αισχρολογούν, μια και οι δυνάμεις τους αποδεικνύονται κατώτερες των περιστάσεων. Η κρεοφαγία ήταν εξαίρεση στην καθημερινή διατροφή: τον 19ο αιώνα ακόμη, ο F. Engels και άλλοι πολλοί μάχονταν για τη «δημοκρατία της κρεοφαγίας». Ο βωμολόχος λοιπόν που ελλόχευε δίπλα στον βωμό προσπαθούσε με αισχρολογίες να λάβει μέρος στην *κρεοδαισία*. Συμποσιαστές, κωμαστές, θαμώνες καπηλείων, θεατές αθλητικών και δραματικών αγώνων (και κοκορομαχιών) συνήθως παρεκτρέπονται σε αισχρολογίες. Και οι γυναίκες, όταν βρίσκονται μεταξύ τους, αισχρολογούν. Ο Σημωνίδης ο Αμοργίνος επαινεί τη συνετή γυναίκα-μέλισσα, που δεν συχνάζει σε μέρη *ἔκου λέγουσιν ἀφροδισίους λόγους* (7.91 West). Μια ιδιαιτερότητα της αρχαιότητας είναι η λατρευτική αισχρολογία σε τελετές γονιμότητας, όπου συμμετείχαν μόνο γυναίκες (*Ἄλῶα*, *Θεσμοφόρια*, *Στήνια* κ.ά.). Η αισχρολογία, αυτή που συνοδευόταν και από επιδείξεις πλακούντων ('ζυμαρικών') που παρίσταναν τα ανδρικά και γυναικεία όργανα, είχε προφανώς μαγικό (αποτροπαϊκό και γονιμικό) χαρακτήρα. Ως πρώτοι διδάξασαι θεωρούνταν δύο γραΐδια, η *Ιάμβη* και η *Βαυβώ*, που με τις αισχρολογίες της η πρώτη και με τις άσεμνες χειρονομίες της η δεύτερη, κατόρθωσαν να προκαλέσουν το γέλιο της θεάς Δήμητρας. Μαγικό χαρακτήρα είχαν επίσης οι αισχρολογίες και τα φαλλικά άσματα που συνόδευαν την περιφορά του φαλλού σε διονυσιακές τελετουργίες. Θεσμοποιημένη ήταν κατά κάποιο τρόπο η αισχρολογία σε ορισμένα λογοτεχνικά είδη (ιαμβος, κωμωδία), αλλά και άλλοι ποιητές και συγγραφείς αρέσκονται σε αισχρολογικά σκώμματα. Έχει άλλωστε παρατηρηθεί ότι όσοι χρησιμοποιούν με επάρκεια τη γλώσσα ρέπουν προς την, παρ' υπόνοιαν έστω, αισχρολογία.

Προφανώς και στην αρχαιότητα ο φυσικός λόγος και συντηρούσε και εμπλούτιζε συνεχώς με νέες επίνοιες τον χυδαιολογικό θησαυρό της γλώσσας. Οι κύριες πηγές μας για τη λαϊκή αισχρολογία είναι οι επιγραφές (σε αγγεία, σε όστρακα, σε τοίχους, βράχους, στήλες κλπ.), οι μαγικοί πάπυροι, «billets doux» (ραβασάκια), λαϊκά ή λαϊκότροπα κείμενα (όπως οι *Βίοι του Αισώπου*, ο *Φιλόγελως*), παροιμίες, φαλλικά αυτοσχεδιαστικά άσματα και «γλώσσες» λεξικογράφων, δηλαδή σπάνιες και ιδιωματικές λέξεις. Οι σχολιαστές επίσης και οι υπομνηματιστές συνηθίζουν να επεξηγούν τα «κακέμματα» των λογοτεχνικών κειμένων με συνώνυμα από τη λαϊκή γλώσσα. Ένα μέρος επίσης από το αισχρολογικό υλικό που απαντά σε ειδικές μονογραφίες όπως του ρωμαίου ιστορικού Σουητωνίου (*Περί βλασφημιών και πόθεν έκάστη*), σε επιστημονικά κείμενα, σε νομοθεσίες, και στη λογοτεχνία γενικότερα, έχει λαϊκή προέλευση.

Στη σεμνολόγο ποίηση και λογοτεχνία (έπος, χορική ποίηση, τραγωδία, φιλοσοφία, ιστοριογραφία, ρητορική) οι αισχρολογίες είναι σπάνιες. Εδώ βασιλεύει ο ευφημισμός. Αντιθέτως η αρχαία (βλ. Κείμ. [3]) και μέση κωμωδία, ο ιαμβος (βλ. Κείμ. [1]), το επίγραμμα, η λυρική ποίηση και ορισμένα άλλα μεταγενέστερα λογοτεχνικά είδη (ερωτική επιστολογραφία, στιχουργή-

ματα των ιωνικολόγων ή κιναιδολόγων) βρίθουν από αισχρολογήματα. Μόνο ψήγματα διασώζονται από την πλουσιότητα παραγωγή των αναισχυντογράφων, όπου γινόταν λόγος για τα συνουσιαστικά σχήματα και άλλα ευφάνταστα τεχνήματα (*δωδεκάτεχνον*).

Και η ερωτική φρασεολογία διακρίνεται σε κυριολεξίες [*voces propriae*], που είναι φυσικά περιορισμένες σε αριθμό, και σε μεταφορές, που είναι πολυπληθείς. Οι κυριολεξίες θα πρέπει να διακριθούν σε κόσμια κοινολεκτούμενα και σε αγοραίες εκφράσεις [*slang*]. Οι ευφημισμοί, που κατά κανόνα είναι ευανάγνωστες μεταφορές, έχουν υψηλό δείκτη χρήσης, επειδή ακριβώς ως ανώδυνες και άχρωμες εκφράσεις εξυπηρετούν και τον ψυχρό επιστημονικό λόγο και τη σεμνοτυφία [*decoyum*] του φυσικού λόγου. Οι αμφισημίες [*double-entendre*], που είναι ιδιαίτερα συχνές στη λογοτεχνία, συνιστούν ενίοτε ένα δοκιμαστικό στάδιο για την οριστική πολιτογράφηση μιας λέξης στον κύκλο των ερωτικών μεταφορών. Ειδικά πάντως στην περιοχή της αισχρολογίας τα όρια είναι ρευστά, η κάθε περίπτωση έχει τις ιδιοτυπίες της, και εδώ ισχύει απολύτως το ρηθέν ότι δεν υπάρχουν λέξεις αλλά χρήσεις λέξεων.

Οι επίκοινες ονομασίες των μορίων είναι κυρίως ευφημισμοί: *αἰδοῖα*, *αἰδώς*, *ἀπόκρυφα*, *ἄρθρα*, *μόρια*, *φύσις*. Συνήθεις μεταφορές είναι: *τὰ γέγρα* (βασική σημασία 'περίφραγμα'), *ὁ κέλης* 'άλογο', *ἡ κτεῖς* 'κτένα', *ὁ κύων* (βλ. Κεῖμ. [2]), *τὸ μύσχον*, *ὁ ταῦρος* και *τὸ ἐπίσειον* 'ηβική χώρα'. Για το ανδρικό μόριο κοινολεκτούμενα είναι *ἡ σάθη* και *ἡ πόσθη*, και (τα φορτικότερα) *πέος*, *κωλή* και *ψωλή* (-ός). Οι συνηθέστεροι ευφημισμοί είναι: *ἀνδρεῖον*, *ἀνώνυμον*, *γονή* 'γεννητικό ὄργανο', *τὸ δεῖνα*, *ἐκείνο*, *πρᾶγμα* κλπ. Σε μεταφορική χρήση εμφανίζονται: α. ζώα και ὄργανα ζώων, ὡπως *ζῶον*, *οὐρά*, *κέρκος* 'ουρά', *σκορπίος* β. φυτά και καρποί ὡπως *βάλανος*, *ἐρέβινθος* 'ρεβίθι', *κανλός* 'στέλεχος φυτού', *ξύλον* γ. εργαλεία ὡπως *ἄγκυρα*, *ἄστρον*, *γνώμων*, *ἔμβολον*, *ἐρετμόν* 'κουπί', *ἰστός*, *κέντρον*, *κοντός*, *πάτταλος* 'πάσαλος', *πέλεκυς*, *ποδάριον*, *ρόπτρον*, *σίφων* 'σωλήνας', *σκεῦος*, *σκυτάλη* δ. οπλισμός: *δόρυ*, *κορύνη*, *ξίφος*, *ὄπλον*, *ρόπαλον*, *τρύπανον* ε. ἄλλα μέλη του σώματος: *δέμας* 'σῶμα', *ἐντέριον*, *νεῦρον*, *ποῦς*, *σάρξ*, *σῶμα*, *φλέψ*.

Το ὄργανο των μικρῶν παιδιῶν ονομάζεται *ὄφισ*, *σαύρα*, *ληγκώ*. *Φαλλός* (και *Φάλης*, ως προσωποποίηση) είναι το ομοίωμα του πέους που επιδεικνύεται σε λατρείες. Το σκύτινο πέος ονομάζεται *βαυβών*, *ὄλισβος*, *δέγμα* και «*σκυτίνη ἐπικουρία*». Οι ασελγείς Σάτυροι εναβρύνονται με ονόματα που δηλώνουν το ανδρικό ὄργανο: *Τέρπων*, *Οἴφων* 'επιβήτορας', *Πόσθων* 'αυτός που έχει μεγάλο γεννητικό ὄργανο', *Στύσιππος*, *Σύβας*, *Φλέβιππος*, *Πέων* 'με μεγάλο πέος'.

Για το γυναικείο μόριο οι κυριολεξίες είναι: *κύσθος*, *κυσός* και *ὑσσακος* (*slang*). Συνήθεις μεταφορές είναι ονόματα από το ζωικό και το φυτικό βασίλειο: *ἀηδονίς*, *δελφάκιον* 'γουρουνάκι', *κένταυρος*, *χοῖρος*, *ἄκανθα*, *κῆπος*, *κόκκος*, *λεμιών*, *λόχη*, *μύρτον* (*slang*), *σέλινον*, *σῦκον* κ.ά. Επίσης χρησιμοποιούνται ονόματα εργαλείων, φαγητῶν, σκευῶν, αρχιτεκτονικῶν μελῶν, σχημάτων και γεωφυσικῶν φαινομένων: *ἄμβων* 'το χεῖλος σκεύους', *ἐσχάρα* 'εστία', *μέλαθρον*, *πύλη*, *ὀπτάνιον* 'φούρνος', *τρυβλίον*, *δέλτα*, *ἰσθμός*, *κόλπος*, *λάκκος*, *νάπος* 'χαράδρα', *πεδίον*, *πέλαγος* *ἀλμυρόν*, *σχίσμα*, *Εὐρώτας*, *ἐλατήρ* 'το ἐπίμηκες σχῆμα του ζυμαριού', *μᾶζα*, *πλακοῦς*, *πόπανον* 'στρογγυλή πίτα'. Ακόμη, στον Αριστοφάνη και κύρια ονόματα δηλώνουν το αἰδοῖον: *Φορμίσιος*, *Ἴπποκλείδης*.

Για τη συνουσία οι κυριολεξίες είναι: *βινῶ* (βλ. Κεῖμ. [3], [5]), *κινῶ*, *οἰφῶ* (παρομοία: ἄριστα *χολός οἰφεῖ*), *σποδῶ*, *ληκῶ*, *σπλεκῶ*, *ἀφροδισιάζω* και *γαμῶ* (μεταγενέστερη σημασία: βλ. Κεῖμ. [6]). Συνήθεις ευφημισμοί είναι: *ἔρχομαι*, *μείγνυμι*, *συγγίνομαι*, *συνουσιάζω*, *πειρῶ*, *ὄμιλῶ*, *παννυχίζω*, *διαλέγομαι*, *καθεύδω*, *πλησιάζω*, *συνεννάζομαι*, *ποιῶ*. Ως μεταφορές χρησιμοποιούνται ὀροι ἀπό τον ἀθλητισμό, τη γεωργία, τη ναυτική τέχνη, και ἀπό δραστηριότητες που δηλώνουν βίαιη κίνηση: *κελητίζω*, *καθιπάζομαι*, *ἐλαύνω*, *ἐρέσσω*, *παίω*, *κρούω*, *τρυπῶ*, *βωλοκοπῶ*, *βόσκω*, *γεωργῶ*, *ἐκμοχλεύω*. Ἐξειδικευμένοι ὀροι εἶναι τα ρήματα *ὀχεύω* και *βαίνω* (ἐπὶ ζώων), *πυγίζω* (βλ. Κεῖμ. [4]), *διακορεύω*, *διαπαρθενεύω*.

Στην κόψη του αισχρολογικῦ ξυρού βρίσκονται ο γέρων εραστής, ἡ *καπρῶσα* γραῦς 'ερωτικά ἐξημμένη', ἡ γυναίκα ἡ κατωφερής στα ἀφροδίσια (*λεωφόρος*, *πανδοσία*, *μανιόκηπος*), ἡ πόρνη (*κασαλβάς*, *κασωρίς*, *χαμαιτύπη*, *σποδησιλάυρα*) και φυσικά ὁ *ἀνὴρ ὁ ἀνδρὸς δεόμενος*, ιδιαίτερα ο *ἐταιρηκῶς*. Ο ὀρος *κίναδος* (ἀγνώστου ἐτύμου) φαίνεται ὅτι δεν δηλώνει πάντοτε (ὀπως ἄλλωστε και ο ὀρος *καταπύγων*) τον ἐνδόσιμο, ἀλλὰ γενικότερα τον ἀκόλαστο που δεν χαλιναγῶγησε τα πάθη του μετὰ την ἀποδεκτή, για την εποχή ἐκεῖνη, διαδρομή της ερωτικῆς και κοινωνικῆς ωρίμανσης (ερώμενος-εραστής-σύζυγος), ἀλλὰ υποτροπιάζει. Ἀνάλογα με τον τόπο και την εποχή διαβαθμίζονται ως προς τη δριμύτητα οἱ αισχρολογίες που ἀφοροῦν σε ἄλλες περιπτώσεις ἀποκλίνοντος ερωτισμοῦ: *λάσταυροι*, *ἄγριοι*, *φιλομείρακες*, *παιδικά*. Ο ἀντοερωτισμός (*δέφω*, *-ομαι*, *χειροτονῶ*) ἀντιμετωπίζεται με κατανόηση, ἀλλὰ γενικά θεωρεῖται «νόμιμον βαρβαρικόν» (*Λυδὸς ἐν μεσημβρία, τὸ Δάτιδος μέλος*).

Στο ἔλεος βαρυγλώσσων *ιαμβογράφων* και *κωμωδιογράφων* βρίσκονται οἱ *λείχοντες* το γυναικεῖο μόριο (*φοινικίζω*) και *αἱ λείχουσαι* το ἀνδρικό (*λεσβίζω*, *λεσβιάζω*, *προσανυλῶ*). Οἱ φορτικότερες αισχρολογίες εἶναι βέβαια οἱ σχετιζόμενες με τις φυσικῆς ἀνάγκες. Μολονότι οἱ ἀθηναῖοι κωμωδιογράφοι ἰσχυρίζονταν ὅτι ἀπέφευγαν ἀυτὰ τα «μεγαρικά σκώμματα» (τα χοντροκομμένα ἀστεία της μεγαρικῆς φάρσας), ἐντούτοις στην πράξη ἐκμεταλλεύονταν κάθε εἶδους ευκαιρία, ιδιαίτερα τη συναλοιφή στην ἐκφορά του τελικοῦ σίγμα και της πρόθεσης *κατὰ* (*Διὸς καταβάτου*), για να αισχρολογήσουν. Σε ἀντίθεση με τη στάση των τελευταίων αἰῶνων που ἐκφράζεται ἐπιγραμματικά στους στίχους του J. Swift (*Nor wonder how I lost my wits; / Oh! Caelia, Caelia, Caelia shits*), οἱ ἀρχαῖοι δεν θεωροῦσαν ἀυτῆς τις ἐμπειρίες τραυματικῆς.

Ο ἀρχαῖος Ἕλληνας ἦταν ἀναμφιβόλως, ἀκόμη και σε σύγκριση με τον ἀνθρώπο του 20οῦ αἰῶνα, πιο ἐξοικειωμένος με τη θέα του γυμνοῦ σώματος, ιδιαίτερα του ἀνδρικόῦ. Και ἡ ἐνδυμασία και ορισμένες κοινωνικῆς ἐκδηλώσεις (ἀθλητικοὶ ἀγῶνες) και ἡ τέχνη και ἡ θρησκεία (*Πρίαπος*, *Ερμαῖ*, *Ἀφροδίτη*) φρόντιζαν να ἀμβλύνουν τις ἀντιδράσεις του ματιοῦ μπροστὰ στο γυμνό σώμα. Ἡ ἀκοή ωστόσο, μολονότι εἶναι ἡ ἀνθεκτικότερη ἀπό τις ἀισθήσεις στο ἀπεχθές, φαίνεται ὅτι ἀιφνιδιαζόταν πάντοτε ἀπό την αισχρολογία. Ἡ ὀμηρὴ λέξη ἦταν φοβερότερη και ἀπό την ἴδια την πράξη ἢ τη θέα ἀπόκρυφων μελών. Ἐτσι ἡ πορνογραφία που ἐπιδιώκει την ἀφύπνιση της ερωτικῆς συγκίνησης ἀποφεύγει τις αισχρολογίες και καταφεύγει στα παρ' ὑπόνοιαν, στους ευφημισμοὺς και, γενικά στην τροπικὴ ἐκφραση.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

[1] Αρχιλόχος 42 West.

<ή δ'> ὥσπερ ἀνλῶ βροῦτον ἦ Θρειξ ἀνήρ
ἦ Φρὺξ ἔμυξε· κύβδα δ' ἦν πονεομένη.

Κι αυτή σαν να ήταν Φρύγας ή Θρακιώτης
πιπίλιζε με το μακρύ καλάμι το φτηνό ποτό·
ήταν σκυμμένη και μοχθούσε...

Και ο τρόπος αναρρόφησης του ποτού (ἔμυξε 'ροφούσε, βύζαινε', πρβ. *μύζουρις* 'πόρνη') και η στάση (κύβδα) και ο παραδομός στο πάθος, αλλά και γενικότερα η παρομοίωση και το φτηνό ποτό αφήνουν να διαφανεί ότι σε ένα δεύτερο επίπεδο ο λόγος είναι για μια *λαϊκάστρια*. Η ιδιοφυΐα του Αρχιλόχου αποδεικνύεται και στις ερωτικές του μεταφορές: *Σινδικὸν διάσφαγμα* 'αυδοίον', *λευκὸν μένος* 'σπέρμα', *κρέας ἀπαλόν* 'πέος', *τυφλὴ ἔγγελυς* ('γέλι') 'πέος'.

[2] Χάραγμα σε αργείο. Τάφος στο Παντικάπαιο. 5ος αιώνας, SEG III.

Παρθενίῳ κύνων τὴν ψωλὴν δάκοι.

Εκ πρώτης όψεως ο χαρακτήρας φαίνεται να καταριέται τον Παρθένιο. Όμως ενδέχεται η αρά να είναι συγκεκαλυμμένη ευχή. Η λέξη *κύνων* χρησιμοποιείται και για το ανδρικό αλλά και για το γυναικείο μόριο (Ευστάθιος 1821.53, πρβ. και Αριστοφάνης *Λυσιστράτη* 158).

[3] Αριστοφάνης, *Λυσιστράτη* 934 Hall & Geldart.

Μὰ Δί' οὐδὲ δέομαί γ', ἀλλὰ βινεῖν βούλομαι.

Μα τον Δία τίποτε δεν χρειάζομαι, το μόνο που θέλω είναι να γαμήσω.

Μιλά ο Κινησίας, που το όνομα του είναι σημαίνον: *κινῶ* > *Κινησίας*.

[4] P. Oxy. 3070.

Λέγει Ἀπίων καὶ Ἐπιμᾶς Ἐπαφροδίτῳ τῷ φιλάτῳ ὅτι εἰ διδώς (ΗΔΙΔΥΣ) ἡμεῖν τὸ πνγίσαι καὶ καλῶς σοὶ ἔστι, οὐκέτι οὐ μὴ δειρομέν σε ἐὰν δώσης ἡμεῖν τὸ ποιγίσαι. Ἔρρωσο·

Ο Απίων και ο Επιμάς λέγουν στον φίλτατο Επαφρόδιτο: ή μας επιτρέπεις να σε πνγίσουμε, και όλα καλά. Δεν θα σε δείρομε ποτέ πια, αν μας το επιτρέψεις.

Στο verso της μυστηριώδους αυτής επιστολής που σώζεται σε ένα πάπυρο από την Οξύρυνχο είναι γραμμένη η φράση: *ἀπόδος Ἐπαφροδίτῳ τῷ φιλάτῳ* να το διαβιάσεις στον φίλτατο Επαφρόδιτο. Στο recto υπάρχει ένα άτεχνο σχεδιαγράφημα που επεξηγείται από τις λέξεις *ψωλή* και *καί φίκις* ('πρωκτός', πρβ. Σούδα s.v. *Φικιδίζειν* 'ἐπί τοῦ παιδεραστεῖν'). Τί έπραξαν τελικώς οι ανορθόγραφοι και εξωλέστατοι Απίων και Επιμάς δεν το γνωρίζουμε, ούτε άλλωστε αν ο δύσμοιρος αποδέκτης πήρε τελικά το απειλητικό δελτάριο.

[5] Κιλλάκτωρ, *Παλατινή Ἀνθολογία* V.29.

*Ἄδὸν τὸ βινεῖν ἔστί· τίς οὐ λέγει; Ἄλλ' ὅταν αἰτῇ
χαλκόν, πικρότερον γίνεται ἐλλεβόρου*

Γλυκό το πήδημα. Ποιος αντιλέγει; Μα όταν ζητά
την αμοιβή, κι από τον ελλέβορο είναι πικρότερο.

[6] Ρουφίνος, Παλατινή Ἀνθολογία V.94.

Ὅμματ' ἔχεις Ἥρας, Μελίτη, τὰς χεῖρας Ἀθήνης
τοὺς μαζοὺς Παφίης, τὰ σφυρὰ τῆς Θέτιδος.
Εὐδαίμων ὁ βλέπων σε, τρισόλβιος ὅστις ἀκούει
ἡμίθεος δ' ὁ φιλῶν, ἀθάνατος δ' ὁ γαμῶν.

Μελίτη, ἔχεις τα μάτια τῆς Ἥρας, τα χέρια τῆς Αθηνάς,
τα στήθια τῆς Αφροδίτης, τῆς Θέτιδας τα σφυρά.
Ευδαίμων που σε βλέπει, τρισόλβιος ὅποιος σ' ἀκούει
ἡμίθεος που σε φιλά, ἀθάνατος αὐτός που σε γαμά.

Δεν υπάρχουν μαρτυρίες για το πότε ακριβῶς ἐξῆσε ο Ρουφίνος· ἐπειὶ οἱ μελετητές εικάζουν ὅτι ἡ ζωὴ του θα πρέπει να τοποθετηθεῖ κάπου ἀνάμεσα στο δεύτερο ἡμισυ του 1ου αἰῶνα μ.Χ. καὶ στον 6ο αἰῶνα. Εἶναι προφανές ὅτι καὶ τὸ *φιλῶ* καὶ τὸ *γαμῶ* θα πρέπει να κατανοηθῶν ὡς *double-entendre*: *φιλῶ* 'ἀγαπῶ' (ἡ ἀρχικὴ σημασία) καὶ 'ἀσπάζομαι', *γαμῶ* 'παντρεύομαι' (ἡ ἀρχικὴ σημασία) καὶ 'συνουσιάζομαι'. Τὸ ἐπίγραμμα παραδίδει καὶ ὁ Μάξιμος Πλανούδης που φαίνεται πῶς (εἴτε ὁ ἴδιος εἴτε ἡ πηγὴ του) κατανοοῦσε τὸ *γαμῶν* με τὴ δευτερεύουσα σημασία του· γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἀντικατέστησε με τὸ ευφημιστικὸ *συνών* (*σύνεμι*). Πάντως στὴ μεταγενέστερη γλώσσα καὶ τὰ δύο ῥήματα διατήρησαν μόνον τὴ δευτερεύουσα σημασία τους.

M. Z. ΚΟΠΙΔΑΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση:

- Αγγής, Θ., Όροι της σύγχρονης γλωσσολογίας, Περιοδικό Γλώσσα, τεύχος 43, Φθινόπωρο 1997, σ. 73-78.
- Αγγής, Θ., Θέματα Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας, Ρόδος 2002.
- Αγγής, Θ., Εφημερίδα Ενημέρωση PALSΟ, Ιανουάριος 2009, σ. 14-15.
- F. De Saussure, Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας, Αθήνα 1979
- Θεοδωρίδης, Χ., Εισαγωγή στη Φιλοσοφία, Αθήνα, 1955, σ. 125-126.
- Κλαίρης, Χ. – Μπαμπινιώτης, Γ., Γραμματική της Νέας Ελληνικής, Αθήνα ⁷2004
- Κοπιδάκης, Μ. Ζ., «Αισχρολογία» Στο Ιστορία της Ελληνικής Γλώσσας (Επιστημονική Επιμέλεια Α. Φ. Χριστίδης) , σ. 1030-1035, Θεσσαλονίκη ⁴2006, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Lesky, A., Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 174 και 342
- Lyons, J., Εισαγωγή στη Γλωσσολογία, Αθήνα ⁹2002.
- Pinker, S., Το γλωσσικό ένστικτο – Πως ο νους δημιουργεί τη γλώσσα, Κάτοπτρο 2000.

Ξένη:

- Aggis, Th., Bibliographien, Thessaloniki 1994.
- Allan, K., & Burrige, K., Euphemism and dysphemism: Language used as shield and weapon, New York 1991.
- Aman, R., The best of Maledicta: The International Journal of Verbal Aggression, Philadelphia 1987.
- Bach, E., The algebra of events. Linguistics and Philosophy, 9, 5-16, 1986.
- Brown, D. E., Human universals, New York 1991
- Brown, P. & Levinson, S. C., Politeness: some universals in language usage, New York 1987β.
- Buss, D. M., The evolution of desire, New York 1994.

- Bybee, J. L., *Morphology: a study of the relation between meaning and form*, Philadelphia 1985.
- Bybee, J. L., Perkins, R., & Pagliuca, W., *The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world*, Chicago 1994.
- Chapman, L. J., & Chapman, J., *Test results are what you think you are – Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*, New York 1982.
- Clark, H. H., *Using language*, New York 1996.
- Clark, H. H., & Schunk, D., *Polite responses to polite requests*, 1980.
- Comrie, B., *Aspect*, New York 1976.
- Comrie, B., *Tense*, New York 1985β.
- Crystal, D., *The Cambridge Encyclopedia of Language*, New York 1997.
- Dews, S., Kaplan, J., & Winner, E., *Why not say it directly? The social functions of irony*, *Discourse Processes*, 19, 1995.
- Dixon, R. M. W., *A typology of causatives: Form, syntax and meaning*, New York 2000.
- Dowty, D. R., *Word meaning and Montague Grammar: The semantics of verbs and times in generative semantics and in Montague's PTQ*, Boston 1979/1991.
- Dowty, D. R., *Tenses, time adverbs, and compositional semantic theory*, *Linguistics and Philosophy*, 5, 1982.
- Dronkers, N., Pinker, S., & Damasio, A. R., *Language and the aphasias*, Norwalk 1999.
- Etcoff, N. L., *"The neuropsychology of emotional expression"*, New York 1986.
- Francik, E. P., & Clark, H. H., *"How to make requests that overcome obstacles to compliance"*, *Journal of Memory and Language*, 24, 1985.
- Gergely, G., & Bever, T. G., *"Relatedness intuitions and mental representation of causative verbs"*, *Cognition*, 23, 1986
- Gibbs, R., *"What makes speech acts conventional?"*, *Journal of Memory and Language*, 25, 1986
- Goffman, E., *"On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction"*, New York 1967
- Hellinger, M., *"Kontrastive feministische Linguistik"*, Munchen 1990.
- Hilton, D. J., *"Logic and language in causal explanation"*, New York 1995.

- Hughes, G., “Swearing: A social history of foul language, oaths, and profanity in English”, New York 1991/1998.
- Hume, D., “An abstract of A Treatise of Human Nature”, Indianapolis 1740/1955
- Jackendoff, R., “Semantic structures”, Cambridge 1990
- Jackendoff, R., “The architecture of the language faculty”, Cambridge 1997α
- Jay, T., “Why we curse: A neuro-psycho-social theory of speech.”, Philadelphia 2000.
- Katz, L., “Bad acts and guilty minds: Conundrums of criminal law.”, Chicago 1987.
- Lewis, D. K., “Counterfactuals”, Cambridge 1973.
- Malotki, E., “Hopi time: A linguistic analysis of temporal concepts in the Hopi language, Berlin 1983.
- McCawley, J. D., “The role of semantics in grammar”, New York 1968
- Naess, A., Kommunikation und Argumentation, Kronberg/ Ts. 1975.
- Nedyalkov, V. P., & Silnitsky, G. G., “The typology of morphological and lexical causatives”, Holland 1973.
- Osgood, C. E., Suci, G., & Tannenbaum, P., The measurement of meaning, Urbana 1957.
- Pinker, S., “Learnability and cognition: The acquisition of argument structure”, Cambridge 1989.
- Pinker, S., The blank slate: The modern denial of human nature, New York 2002.
- Pinker, S., The stuff of thought. Language as Window into Human Nature, England 2007.
- Redelmeier, D. A., & Tversy, A., “On the belief that arthritis pain is related to the Weather”, Proceedings of the national Academy of Science, 93, 1996
- Reichenbach, H., Elements of symbolic logic, New York, 1947.
- Rosenblum, T., & Pinker, S., “Word magic revisited: Monolingual and bilingual preschoolers’ understanding of the word – object relationship”, Child Development, 54, 1983.
- Sasse, H. J., “Recent activity in the theory of aspect: Accomplishments, achievements, or just non-progressive state?”, Linguistic Typology, 6, 2002.
- Schelling, T. C., The strategy of conflict, Cambridge, Mass. 1960.
- Searle, J. R., “Indirect speech acts”, New York 1975.
- Shibatani, M., “The grammar of causative constructions: A conspectus”, New York 1976.

- Spellman, B. A., & Mandel, D. R., “When possibility informs reality: Counterfactual thinking as a cue to causality”, *Trends in Cognitive Science*, 8, 1999.
- Symons, D., *The evolution of human sexuality*, New York 1979.
- Talmy, L., “Force dynamics in language and cognition”, *Cognitive Science*, 12, 1988.
- Talmy, L., “Force dynamics in language and cognition”, Cambridge Mass. 2000α
- Van Lancker, D., & Cummings, J. L., “Expletives: Neurolinguistic and neurobehavioral perspectives on swearing”, *Brain Research Reviews*, 31, 1999.
- Van Valin, R. D., *Exploring the syntax – semantics interface*, New York 2005.
- Winner, E., & Gardner, H., “Metaphor and irony: Two levels of understanding”, New York, 1993.
- Wise, S., Murray, E., & Gerfen, C., “The frontal cortex – basal ganglia system in primates”, *Critical Reviews in Neurobiology*, 10, 1996.
- Wolff, P., “Direct causation in the linguistic coding and individuation of causal events”, *Co*